

Kupski manevri vojske Kraljevine Jugoslavije 1937. godine

DOMAGOJ ĐEREK

Zagreb, Hrvatska

domagojderek@gmail.com

Kao građani Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca / Kraljevine Jugoslavije, stanovnici hrvatskih zemalja služili su od 1918. do 1941. u jugoslavenskoj vojsci kao ročni i profesionalni vojnici, dočasnici i časnici. U sklopu mirnodopske službe tijekom toga razdoblja to je značilo i njihovo sudjelovanje u vojnim manevrima jugoslavenske vojske. Predmet interesa ovoga članka su Kupski manevri, za koje možemo tvrditi da su bili najvažniji mirnodopski događaj u vojsci prve Jugoslavije u međuraću (1918. – 1939.). Manevri su se održali 1937. na pograničnom području tadašnje Dravske i Savske banovine, pa time i na hrvatskom tlu. Njihovu važnost za Kraljevinu Jugoslaviju i njezinu vojsku potvrđuje dotad najveći broj mobiliziranih vojnika i drugih vojnih resursa u jugoslavenskim vojnim manevrima te opseg ambicija i priprema državnih, lokalnih i vojnih vlasti za te manevre. Osim što su se dijelom održali i na hrvatskom tlu, njihova važnost za hrvatske zemlje proizlazi iz činjenice da je u njima znatan doprinos dalo stanovništvo Savske banovine u vidu s njezina teritorija mobiliziranih vojnika, stoke i prijevoznih sredstava. Na taj su se način 1937. ti manevri svojim opsegom priprema i provođenja odrazili i na tadašnje društveno, ekonomsko i političko stanje u hrvatskim zemljama obuhvaćenim Savskom banovinom. Ovim člankom žele se opisati ti odrazi Kupskih manevra, ali i vojni, državni, lokalni te unutarnji i inozemni kontekst i značenje tih manevra za Kraljevinu Jugoslaviju i hrvatske zemlje obuhvaćene Savskom banovinom.

Ključne riječi: Kraljevina Jugoslavija; jugoslavenska vojska; vojni manevri; vojne misije; Savska banovina; Hrvatska seljačka stranka

Uvod

Vojni manevri važan su dio mirnodopskoga djelovanja svake vojske jer njihovim organiziranjem i provođenjem na terenu vojska pokazuje svoje vojne sposobnosti, opremljenost i umijeće zapovijedanja. Kao svojevrсно oruđe države, vojska na vojnim manevrima osim svoje manifestira i snagu države koju predstavlja i brani. Zbog toga oni često nisu tek puka vježba vojske, nego po potrebi i jasna poruka o snazi države upućena domaćoj javnosti te stranim zemljama.¹

¹ Više o teoriji vojnih manevra, tj. općenito o njihovoj svrsi, ciljevima, organizaciji i provođenju vidi u: GLIGORIJEVIĆ et al., „Manevri”, 262-271; JOVANIĆ, „Cilj i značaj

Takvu ulogu imali su i Kupski manevri iz 1937. kao najveći i najvažniji vojni manevri vojske prve Jugoslavije. Pomoću njih su državne i vojne vlasti Kraljevine Jugoslavije pokušale uvjeriti vlastito stanovništvo i zainteresirane strane države u snagu i stabilnost države i vojske te na unutarnjopolitičkom i vanjskopolitičkom planu nastojale sebe i državu prikazati u što boljem svjetlu. S obzirom na važnost vojske kao poluge i oslonca vlasti u prvoj Jugoslaviji tijekom međuratnoga razdoblja (1918. – 1939.), iznenađuje razina nezainteresiranosti dosadašnje hrvatske i strane (slovenske, srbijanske) historiografije za manevre jugoslavenske vojske, a unutar njih i za temu Kupskih manevra. Obradujući vojnu tematiku prve Jugoslavije, hrvatska i strana historiografija uglavnom su se površno i usputno doticale Kupskih manevra.² Iznimka je kratki članak slovenskoga autora Klemena Kocjančiča, koji je napisan na temelju analize jednoga slovenskoga međuratnog lista (*Slovenski dom*).³ Šire se Kupskih manevra dotaknuo i srbijanski autor Dalibor Denda u svojem doktorskom radu o međuratnim vojnim odnosima Kraljevine Jugoslavije i Njemačke.⁴ Za razliku od navedene literature, ovaj se članak dobrim dijelom temelji na analizi izvornoga arhivskoga gradiva iz Hrvatskoga državnog arhiva, i to uglavnom dokumenata državnih i lokalnih vlasti Savske banovine. Kao dodatni izvor o jugoslavenskim vojnim manevrima općenito te o Kupskim manevrima poslužila je šira analiza tadašnjega domaćeg tiska, koji je detaljno pratio njihove pripreme i tijek: najvažnijih jugoslavenskih dnevnih novina (npr. *Jutarnji list*, *Politika*, *Slovenec*) te časopisa specijaliziranih za vojnu tematiku (npr. *Konjički glasnik*, *Vojni vesnik*). Na temelju oskudne literature i obilnije arhivske i novinske građe želi se prvenstveno opisati kako su Kupski manevri 1937. bili organizirani i provedeni te zbog čega su bili važni za Kraljevinu Jugoslaviju na unutarnjem i vanjskom planu. Pritom se želi učiniti odmak od dosadašnje historiografije, koja je u rijetkim slučajevima bavljenja temom Kupskih manevra na njih gledala gotovo isključivo s vojnoga aspekta. To se u glavnini članka nastoji ostvariti razmatranjem njihova vojno-organizacijskoga, ali i društveno-političkoga i međunarodnoga aspekta. Prije toga se uvodno opisuje međuratna situacija jugoslavenske vojske glede održavanja njezinih manevra u teoriji i praksi. Time se želi pokazati kako je, koliko često te uz koje poteškoće jugoslavenska vojska u međuraću održavala vojne manevre. U iduća dva poglavlja razmatraju se dva aspekta Kupskih manevra na unutarnjem planu Kraljevine Jugoslavije: s jedne strane organizacijske i

septembarskih manevra Jugoslovenske narodne armije”, 1-4; ŠOGOROVIĆ, VUJČIĆ, „Organizacija priprema za manevar”, 12-22; VUJČIĆ, „Regulisanje borbenih dejstava na ratnim igrama i manevrima”, 26-33; VUKOVIĆ, „Neka iskustva iz organizacije i izvođenja manevra”, 35-46.

² Primjer takva historiografskoga pristupa temi Kupskih manevra vidi u: AVRAMOVSKI, „Ekonomski i politički ciljevi njemačkog izvoza naoružanja u balkanske zemlje uoči Drugog svjetskog rata”, 73; BJELAJAC, *Jugoslovensko iskustvo sa multietničkom armijom 1918-1991.*, 121; BJELAJAC, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918-1941*, 41; KARAU-LA, *Mačekova vojska*, 210.

³ KOCJANČIČ, „Jugoslovanski vojaški manevri ob Kolpi leta 1937.”, 137-139.

⁴ DENDA, „Jugoslovenska vojska i Treći Rajh 1933-1941.”, 133-135, 335-336.

logističke poteškoće koje su vojska te države i lokalne vlasti morale svladati u pripremi za manevre. Isto tako daje se uvid u razmjer snaga vojske Kraljevine Jugoslavije uključenih u Kupske manevre, njihov raspored i upotrebu na manevarskom prostoru. S druge strane razmatra se kako su pojedini segmenti društva i politike na državnoj i lokalnoj razini doživljavali te manevre. U tom pogledu opisuju se stavovi i postupci državnih i lokalnih vlasti, lokalnoga stanovništva (prije svega seoskog) te oporbenih političkih grupa i stranaka. Doživljaj Kupskih manevara na vanjskom planu nudi se kroz opis mišljenja stranih vojnih izaslanika i posebnih vojnih misija o vojnim sposobnostima vojske Kraljevine Jugoslavije iskazanim na tim manevrima. Pritom se rubno razmatra i tadašnji vanjskopolitički položaj Kraljevine Jugoslavije te mogući utjecaj Kupskih manevara na taj položaj. Završno se na kraju svakoga poglavlja o tri navedena aspekta Kupskih manevara pokušava kratko zaključiti u kojoj su mjeri oni bili uspjeh ili neuspjeh za Kraljevinu Jugoslaviju. Metodološki gledano, sve se navedeno glede teme Kupskih manevara u ovom članku želi postići pomoću metoda deskripcije, analize sadržaja te induktivne metode.

Međuratni manevri jugoslavenske vojske od 1918. do 1939. godine

Osnivanje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS) krajem 1918. značilo je i stvaranje nove vojske i novoga vojno-teritorijalnog sustava na tlu te države. Tijekom međuratnog postojanja Kraljevine SHS/Jugoslavije njezin vojno-teritorijalni sustav značio je podjelu države na armijske oblasti, a unutar njih na divizijske oblasti i vojne okruge. Prema mirnodopskoj i ratnoj formaciji jugoslavenske vojske iz 1936., Kraljevina Jugoslavija bila je u vojnom pogledu podijeljena na šest armijskih i 16 divizijskih oblasti.⁵

Glavnina hrvatskoga kontinentalnog područja (sjeverozapadna Hrvatska, Podravina, Slavonija) nalazila se 1937. u sklopu Savske i Osječke divizijske oblasti, koje su zajedno s Dravskom divizijskom oblast (područje Slovenije) činile IV. armijsku oblast (zapovjedništvo u Zagrebu).⁶ To znači da su se 1937. u sklopu IV. armijske oblasti nalazili vojni okruzi Zagreb, Varaždin, Karlovac, Osijek, Bjelovar i Požega.⁷ Navedene činjenice važne su jer su upravo jedinice te oblasti činile najveći dio vojske koja je sudjelovala na Kupskim manevrima.

Drugi dio hrvatskih zemalja (Lika, Hrvatsko primorje, Dalmacija) nalazio se 1937. u sklopu II. armijske oblasti (zapovjedništvo u Sarajevu), tj. njezine Vrbasko (zapovjedništvo u Banjoj Luci) i Jadranske (zapovjedništvo u Mostaru) divizijske oblasti.⁸ Dakle, u sklopu II. armijske oblasti nalazili su se 1937. i vojni okruzi Petrinja, Otočac (Vrbaska divizijska oblast), Knin i Sinj

⁵ Isto, 136.

⁶ *Upravno, sudsko i crkveno razdjeljenje i imenik prebivališta Savske banovine*, XVIII.

⁷ GAVRILOVIĆ, *Prilozi uz vojnu administraciju*, 1.

⁸ *Upravno, sudsko i crkveno razdjeljenje i imenik prebivališta Savske banovine*, XVIII.

(Jadranska divizijska oblast).⁹ U kontekstu Kupskih manevra treba istaknuti da su svoj udio u njima imale jedinice Vrbaske divizijske oblasti.

Stvaranje nove vojske i novoga vojno-teritorijalnog sustava na tlu Kraljevine SHS stvorilo je pretpostavku i za provođenje važne aktivnosti svake vojske u mirnodopskim uvjetima, a to su vojni manevri. Tijekom svojega postojanja od 1918. do 1941. vojska Kraljevine SHS/Jugoslavije izvodila je manevre različite vrste, opsega i značaja. Teorijski gledano, razlikovala je velike, male i konjaničke manevre.¹⁰ Razlika među njima bila je u razmjeru uključenosti snaga kopnene vojske i drugih rodova oružanih snaga. Velikim manevrima smatralo se samo one u koje su bile uključene najmanje dvije divizije kopnene vojske s pridruženim elementima drugih rodova oružanih snaga. Manevri u koje su bile uključene vojne snage ispod dviju divizija smatrani su malima.¹¹ Konjanički manevri podrazumijevali su samostalne ili pak kombinirane (s elementima drugih rodova vojske) manevre većih konjaničkih jedinica.¹²

Odluku o mjestu, vremenu, razmjerima planiranih vojnih manevra te o sudjelovanju jedinica oružanih snaga i zapovjednom kadru manevra donosili su zajedno svake godine ministar vojske i mornarice te načelnik Glavnoga generalštaba vojske Kraljevine SHS/Jugoslavije.¹³ Prema čl. 251. (*Vežbanje i manevri*) Zakona o ustrojstvu vojske i mornarice Kraljevine SHS iz 1923., dijelovi vojske i mornarice mogli su se svake godine pozivati na vježbe.¹⁴ Ista odredba zadržala se i u sklopu čl. 249. Zakona o ustrojstvu vojske Kraljevine Jugoslavije iz 1929.¹⁵ te izmjenama i dopunama toga zakona iz 1931. (također čl. 249.).¹⁶ Međutim, iako su navedena zakonska rješenja predviđala za vojsku mogućnost izvođenja manevra svake godine, to u praksi u međuraću često nije bio slučaj.

Bilo je godina kad se u Kraljevini SHS/Jugoslaviji uopće nisu održavali vojni manevri ili su bili skromnih razmjera. Tako ih 1921. i 1922. zbog nedostatka sredstava (npr. streljiva) i mjera štednje nije bilo.¹⁷ Od 1923. do 1928. zbog mjera štednje i financijskih razloga održavali su se samo manji vojni manevri.¹⁸ Utjecaj velike svjetske ekonomske krize na Kraljevinu Jugoslaviju prisililo je njezinu vojsku ranih 30-ih godina da ne organizira niti provodi ozbiljnije manevre. Tako npr. 1931. jugoslavenska vojska nije održala vojne manevre izričito zbog pomanjkanja sredstava i mjera štednje.¹⁹ Dakle, u takvim

⁹ GAVRILOVIĆ, *Prilozi uz vojnu administraciju*, 1.

¹⁰ *Uput za izvođenje nastave i vežbi u vojsci*, 80.

¹¹ *Isto*.

¹² *Isto*, 80, 82.

¹³ *Isto*, 82.

¹⁴ „Zakon o ustrojstvu vojske i mornarice”, *Narodne novine* (Zagreb), 28. 9. 1923., 10.

¹⁵ „Zakon o ustrojstvu vojske”, *Narodne novine*, 17. 10. 1929., 32.

¹⁶ *Zakon o ustrojstvu vojske i mornarice od 6. septembra 1929. god.*, 190.

¹⁷ AVRAMOVSKI, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji*, knj. 1, 85, 155; BJELAJAC, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918-1921*, 132.

¹⁸ AVRAMOVSKI, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji*, knj. 1, 219, 277, 358, 421, 489, 576.

¹⁹ AVRAMOVSKI, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji*, knj. 2, 67.

okolnostima vojska Kraljevine Jugoslavije između 1930. i 1934. nije održala vojne manevre.²⁰

Od sredine 1930-ih ponovno su se počeli izvoditi ozbiljniji manevri vojske Kraljevine Jugoslavije. Takva situacija može se dijelom shvatiti i kao posljedica sve složenijih političkih i vojnih zbivanja u bližem i daljem europskom okruženju (jačanje ambicija Italije i Njemačke, Španjolski građanski rat, pripreme europskih država za mogući rat većih razmjera). U tom kontekstu provođenje manevra vojske Kraljevine Jugoslavije može se shvatiti i kao jugoslavenski pokušaj pokazivanja prema unutrašnjosti i inozemstvu vlastite vojne i državne snage te pokušaj praćenja sličnih trendova u drugim tadašnjim europskim državama. Primjerice, upravo u godini održavanja jugoslavenskih Kupskih manevra (1937.) u nizu europskih država također su održani veliki vojni manevri. Od Kraljevini Jugoslaviji susjednih država to su bili prvi veliki manevri u međuratnoj Austriji,²¹ najveći međuratni manevri u Bugarskoj²² te veliki manevri u Mađarskoj²³ i Italiji²⁴. U širem susjedstvu Kraljevine Jugoslavije isticali su se 1937. svojom veličinom veliki manevri turske vojske s čak 50.000 vojnika u europskom dijelu Turske (Trakija).²⁵ Iste godine u Europi su veliki manevri održani i u Velikoj Britaniji,²⁶ Francuskoj,²⁷ Čehoslovačkoj,²⁸ Njemačkoj²⁹ i Poljskoj³⁰.

Glavninu održanih međuratnih manevra vojske Kraljevine SHS/Jugoslavije može se okarakterizirati kao male manevre. Naime, često to su bili manevri jednoga ili nekoliko susjednih garnizona iste divizijske oblasti te manevri unutar jedne divizije. Od navedenih vrsta vojnih manevra najrjeđe su se u Kraljevini SHS/Jugoslaviji provodili veliki manevri. Razlog treba tražiti u velikim organizacijskim, logističkim i financijskim zahtjevima koje je trebalo ispuniti za njihovu provedbu. Tako je npr. zapovjednik II. armijske oblasti i velikih manevra u okolini Brčkog 1935. (general Radislav Krstić) glede tih manevra izjavio novinarima: „Manevri su vrlo skupi, kazao je general g. Krstić, zato se oni ne priređuju često. Ovoga puta, gospodo, vi ćete imati priliku

²⁰ BJELAJAC, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca / Jugoslavije 1922-1935*, 199.

²¹ S. F., „Veliki manevri austrijske vojske”, *Politika* (Beograd), 8. 8. 1937., 1; „Prvi vojni manevri Austrije poslije rata”, *Hrvatski dnevnik* (Zagreb), 1. 9. 1937., 7; „Austrija. Veliki manevri”, *Ratnik* (Beograd), listopad 1937., 144.

²² „Bugarska. Veliki manevri”, *Ratnik*, studeni 1937., 119; „Bugarska. O velikim jesenjim manevrima”, *Ratnik*, prosinac 1937., 105.

²³ „Manevri mađarske vojske”, *Novosti* (Zagreb), 14. 9. 1937., 19.

²⁴ „Italija. Veliki manevri”, *Ratnik*, listopad 1937., 130-131.

²⁵ „Turska. Veliki manevri”, *Ratnik*, listopad 1937., 145-146; „Turska. Evropska štampa o ovogodišnjim manevrima turske vojske”, *Ratnik*, prosinac 1937., 117-119.

²⁶ „Velika Britanija. Velike godišnje vežbe”, *Ratnik*, rujan 1937., 115.

²⁷ „Francuske vojne vežbe na terenu gde se odigrao jedan deo bitke na Marni”, *Politika*, 25. 9. 1937., 5; „Francuska. Veliki manevri”, *Ratnik*, studeni 1937., 107.

²⁸ „Čehoslovačka. Veliki manevri”, *Ratnik*, studeni 1937., 110.

²⁹ „Započeli su veliki njemački manevri”, *Novosti*, 21. 9. 1937., 20; „Nemačka. Veliki jesenji manevri”, *Ratnik*, studeni 1937., 119.

³⁰ PETROVIĆ, *Izveštaji Ministarstva inostranih poslova*, 475.

da vidite manevre višeg stila.”³¹ Dakle, Kraljevina SHS/Jugoslavija kao ekonomski slaba država nije si mogla priuštiti česte velike manevre. Zbog toga je u međuraću u njoj bilo održano pet velikih vojnih manevara.

Prvi veliki manevri bili su oni jedinica I. armijske oblasti (Dunavska i Drinska divizija) u listopadu 1929. u okolici Uba u sjevernoj Srbiji.³² Drugi veliki manevri vojske Kraljevine Jugoslavije, s oko 18.000 vojnika iz jedinica II. i V. armijske oblasti (npr. Timočka, Moravska, Šumadijska divizija), održali su se od 23. do 27. rujna 1930.³³ Na Dunavu su pak od 6. do 10. listopada 1934. održani treći veliki manevri, a sudjelovale su jedinice I. armijske oblasti, inženjerija, ratno zrakoplovstvo i riječna mornarica.³⁴ Četvrti veliki manevri jugoslavenske vojske, s oko 30.000 vojnika, održani su od 30. rujna do 3. listopada 1935. u Posavini u okolici Brčkog.³⁵ U njima su sudjelovale jedinice II. i IV. armijske oblasti.³⁶ Peti veliki manevri vojske Kraljevine Jugoslavije bili su upravo Kupski manevri, održani u drugoj polovini rujna 1937. na području IV. armijske oblasti, tj. na pograničnom području tadašnje Dravske i Savske banovine. Nakon njih vojska Kraljevine Jugoslavije do 1941. nije više organizirala pothvate sličnih razmjera, nego samo manje manevre.

Vojno-organizacijski aspekt Kupskih manevara

Kupski manevri bili su najveći vojni manevri vojske Kraljevine SHS/Jugoslavije tijekom cijeloga razdoblja njezina postojanja od 1918. do 1941. godine. U njima je 1937. sudjelovalo oko 50.000 vojnika jugoslavenske vojske, koji su pripadali II. i IV. armijskoj oblasti.³⁷ Naime, sudjelovali su vojnici iz Savske i Dravske divizijske oblasti (IV. armijska oblast) te Vrbaske divizijske oblasti (II. armijska oblast).³⁸

Manevri su se odigrali između 21. i 26. rujna 1937.³⁹ U manevarskom pogledu odvijali su se na teritoriju zagrebačkoga, jastrebarskoga, ogulinskoga i vrbovskoga kotara u Savskoj banovini te u črnomeljskom, kočevskom, novo-

³¹ Milan ŠANTIĆ, „Veliki manevri kod Brčkog”, *Politika*, 28. 9. 1935., 5.

³² P. M. L., „Veliki vojnički manevri”, *Politika*, 10. 10. 1929., 3; P. M. LAZAREVIĆ, „Jesenji manevri naše vojske”, *Politika*, 13. 10. 1929., 5; P. M., „Poslednji dan manevarskih operacija”, *Politika*, 13. 10. 1929., 5; P. M. LAZAREVIĆ, „Svršetak jesenjih manevara”, *Politika*, 14. 10. 1929., 5; „Ovogodišnji manevri naše vojske”, *Ratnički glasnik: organ udruženja rezervnih oficira i ratnika* (Beograd), prosinac 1929., 675-677.

³³ BJELAJAC, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca / Jugoslavije 1922-1935*, 197.

³⁴ *Isto*, 199-200.

³⁵ *Isto*, 197, 200; Antun KARAMAN, „Pabirci sa ‘fronta’. Naknadne beleške sa nedavnog manevra u Posavini”, *Narodno jedinstvo* (Sarajevo), 12. 10. 1935., 3.

³⁶ „Pripreme za velike vojne vježbe kod Brčkog”, *Jutarnji list* (Zagreb), 24. 9. 1935., 13.

³⁷ „Veliki vojni manevri”, *Vrbaske novine* (Banja Luka), 26. 9. 1937., 1.

³⁸ „Z manevrov: Danes prvi ‘spopad’ ob Kolpi”, *Slovenec* (Ljubljana), 22. 9. 1937., 3, Digitalna knjižnica Slovenije, pristup ostvaren 26. 4. 2024., <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-VH546COP/5289c836-8489-4fec-8e12-0dfe0329dd0c/PDF>.

³⁹ „Manevri naše vojske”, *Zetski glasnik* (Cetinje), 18. 9. 1937., 2.

mestnom i krškom kotaru u Dravskoj banovini. U širem smislu, jugoslavenska vojska planirala je da će tijekom Kupskih manevara pojedine vojne jedinice prolaziti i boraviti i na teritoriju samoborskoga, pisarovinskoga, vrgomoščanskoga, vojničkoga, brinjskoga, perušićkoga, delničkoga i čabarskoga kotara.⁴⁰ Dakle, Kupski manevri na hrvatskom tlu u širem smislu obuhvaćali su prostor Gorskoga kotara, Žumberka i karlovačkoga područja. Na slovenskom su pak tlu obuhvaćali dijelove Dolenjske (Bela krajina, Suha krajina). Budući da je u tim dijelovima hrvatskoga i slovenskoga područja rijeka Kupa sa svojim pritocima (npr. Korana, Dobra) važna lokalna geografska i administrativna odrednica, logično je pretpostaviti da su zbog toga manevri bili nazvani imenom te rijeke (prvenstveno od tiskanih medija).

Izvođenje Kupskih manevara na slovenskom i hrvatskom tlu u sjeverozapadnom dijelu Kraljevine Jugoslavije može se smatrati i odrazom ratnih planova njezine vojske. Naime, 1920-ih i 1930-ih vojska Kraljevine SHS/Jugoslavije bila je svjesna velike opasnosti koja je za taj dio teritorija države prijetila prvenstveno od ambicija Italije. Shodno tome, jugoslavenska je vojska tijekom međuratnoga razdoblja osmislila nekoliko varijanti ratnih planova u slučaju rata s Italijom. Neki od tih planova (varijante iz 1922., 1926., 1928., 1929., 1931., 1934., 1936.) predviđali su i obranu od napada Italije na sjeverne i sjeverozapadne granice, tj. upravo na slovensko i hrvatsko tlo.⁴¹ Uostalom, i domaće novinstvo je 1937. Kupske manevre predstavljalo kao vježbu obrambene vojne operacije na zamišljenoj državnoj granici.⁴²

Osim broja uključenih vojnika i širine manevarskoga prostora, o veličini Kupskih manevara svjedoče i razmjeri pripreme i organizacijskih izazova za tadašnje vojne i građanske vlasti. Naime, čak 50% vojnika na Kupskim manevrima (25.000, op. a.) činili su pripadnici pričuvnoga sastava,⁴³ koje se mobiliziralo s područja Dravske, Savske i Vrbaske divizijske oblasti.⁴⁴

Mobiliziranje rezervnih vojnih obveznika odvijalo se na temelju suradnje vojnih vlasti divizijskih oblasti i lokalnih građanskih vlasti Dravske i Savske banovine. To nam npr. sugerira naredba Glavnoga generalštaba vojske Kraljevine Jugoslavije od 2. lipnja 1937., koja je posredstvom Vrbaske divizijske oblasti 21. srpnja bila proslijeđena Banskoj upravi Savske banovine. Prema naredbi, prije slanja jedinica na Kupske manevre trebalo je po općinama izvršiti smotre rezervnih vojnih obveznika, popisane stoke (prvenstveno konja,

⁴⁰ HR-HDA-1214-VV, kut. 19, Fascikl XXVI 1937/2, III, SB POV II DZ 20.148/37, Vojni manevri jugosl. vojske, Registarski broj 25.230/37.

⁴¹ BJELAJAC, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca / Jugoslavije 1922-1935*, 206-212; MILETIĆ, *Banovina Hrvatska i Dravska banovina u Travanjskom ratu 1941.*, 72.

⁴² „Danas su započele ratne operacije na području manevara između Kupe i Krke”, *Jutarnji list*, 23. 9. 1937., 7; „Z manevrov: Danes prvi ‘spopad’ ob Kolpi”, *Slovenec*, 22. 9. 1937., 3, Digitalna knjižnica Slovenije, pristup ostvaren 26. 4. 2024., <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-VH546COP/5289c836-8489-4fec-8e12-0dfe0329dd0c/PDF>.

⁴³ M. ŠANTIĆ, „Manevri na Kupi završeni”, *Politika*, 26. 9. 1937., 5.

⁴⁴ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta 25.230/37.

op. a.) i vozila.⁴⁵ Smotre su trebale obaviti posebne komisije sastavljene od načelnika konkretne općine ili njegova zamjenika, općinskoga liječnika, veterinaru i zapovjednika žandarmerijske stanice.⁴⁶ O uključenosti građanskih vlasti u mobiliziranju rezervnih vojnih obveznika svjedoči i dokument Savske banovine od 5. rujna 1937. njoj podređenim instancama vlasti (načelnici kotara, predstojnici gradskih policija), kojim od njih traži da učine sve da se vojni obveznici s konjima i kolima odazovu na manevre te da se spriječi eventualna agitacija protiv odazivanja.⁴⁷ U tom je pogledu Savska banovina 14. rujna potvrdila Ministarstvu unutarnjih poslova Kraljevine Jugoslavije da je Banska uprava učinila sve u skladu s naredbama da bi se pozvani vojni obveznici, popisana kola i konji odazvali na predstojeće vojne manevre.⁴⁸

Tako mobilizirani rezervni vojni obveznici, konji, vozila, ali i ostala redovna vojska i njihova oprema trebali su biti transportirani na predviđeni manevarski prostor Kupskih manevara. U tome je presudnu ulogu imala željeznica kao tada najvažniji oblik transporta ljudi i robe. Željeznički transport obavljao se tijekom rujna 1937. prugama Zagreb – Sušak i Karlovac – Ljubljana.⁴⁹ Tako je npr. od 10. do 15. rujna iz Zagreba bilo poslano 150 vagona raznoga tereta za potrebe manevarskih trupa u Ogulin, Karlovac, Vrbovsko, Generalski Stol i Črnomelj. Jednako je tako od 14. do 20. rujna obavljen željeznički transport rezervnih vojnih obveznika te popisanih konja i kola za potrebe Kupskih manevara. Ukupno gledano, željeznički transport svega vezanog uz Kupske manevre (trupe, stoka, oprema) bio je obavljen od 10. do 22. rujna.⁵⁰ Osim željeznice, ulogu u transportu vojske na samom terenu uoči Kupskih manevara odigrale su i lokalne ceste. Vojska je pritom lošije ceste i putove koristila za transport pješništva, a bolje ceste za transport topništva i motoriziranih jedinica.⁵¹

Prije početka Kupskih manevara vojne i lokalne građanske vlasti morale su se pobrinuti i za druge logističke potrebe velikoga broja vojnika prisutnih na za njih predviđenom prostoru. U pogledu njihova smještaja građanske vlasti osigurale su javne prostore i zgrade poput škola (privremeno zatvorene za nastavu u vrijeme Kupskih manevara), a za časnike poseban privatni smještaj.⁵²

Suradnjom vojnih i građanskih vlasti bila je za potrebe vojske tijekom Kupskih manevara osigurana i opskrba dovoljnom količinom pitke vode.

⁴⁵ HR-HDA-144-SBUO, kut. 324, Broj dokumenta 4.824/II Pov 1937.

⁴⁶ *Isto*.

⁴⁷ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 516, Broj dokumenta 20.148/1937.

⁴⁸ HR-HDA-1214-VV, kut. 19, Fascikl XXVI 1937/2, III, SB POV II DZ 20.148/37, Vojni manevri jugosl. vojske, Registarski broj 26.657/37.

⁴⁹ HR-HDA-136-DJDŽ, kut. 74, Broj dokumenta 513/1937.

⁵⁰ HR-HDA-136-DJDŽ, kut. 74, Broj dokumenta 462/1937.

⁵¹ „Počeli su veliki kupski manevri”, *Jutarnji list*, 21. 9. 1937., 22.

⁵² „Med Kolpo in Gorjanci”, *Slovenec*, 26. 9. 1937., 15, Digitalna knjižnica Slovenije, pristup ostvaren 26. 4. 2024., <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-M6K9JPDN/437df87-97d1-4dd4-be5a-c5971af1902/PDF>.

Tako je npr. zapovjedništvo Savske divizijske oblasti još 13. srpnja 1937. zamolilo upravu Savske banovine da se od 18. do 30. rujna osigura u Vrbovskom i Ogulinu dovoljno pitke vode za opskrbu 20.000 vojnika i 6000 grla stoke.⁵³ Predviđajući korištenje lokalnih vodnih resursa (mjesni vodovod, rijeka Dobra, skupljena kišnica), lokalne vlasti u Vrbovskom⁵⁴ i Ogulinu⁵⁵ istoga su mjeseca odgovorile Banskoj upravi Savske banovine da mogu udovoljiti navedenoj molbi. Banska uprava Savske banovine 28. srpnja prenijela je njihov pozitivan odgovor zapovjedništvu Savske divizijske oblasti.⁵⁶

Na tlu Dravske banovine vojska je za opskrbu manevarskih snaga pitkom vodom koristila vodovod u Novome Mestu, ali je na području Bele i Suhe krajine morala organizirati i posebne postaje za pročišćavanje vode u selima Sveta Marija, Gradac, Dvor, Vinica i Griblje⁵⁷ (uglavnom blizu Črnomelja, op. a.). Tako se i na slovenskom tlu osigurala lokalna opskrba pitkom vodom za još oko 20.000 vojnika tijekom Kupskih manevra.⁵⁸

Svladavši sve organizacijske i logističke izazove, vojne su vlasti za Kupske manevre okupljene snage podijelile u dvije manevarske grupe. Brojčano snažniju, sjevernu grupu (tzv. crvena grupa) činile su uglavnom jedinice cijele Dravske i dijela Savske divizijske oblasti.⁵⁹ Njima nasuprot stajala je na hrvatskom tlu manja, južna grupa (tzv. bijela grupa) od oko 8000 vojnika, sastavljena od jedinica Vrbasko i dijela Savske divizijske oblasti.⁶⁰

Razlika između sjeverne i južne grupe nije bila samo u broju raspoloživih vojnika nego dijelom i u vrsti jedinica u njihovu sastavu. U tom je pogledu glavna razlika bila u tome što je južna grupa u svojem sastavu imala posebnu motoriziranu jedinicu (Brzi odred). Naime, to je bila posebno za Kupske manevre formirana motorizirana brza jedinica, koja dotad u tom obliku nije postojala u vojsci Kraljevine Jugoslavije.⁶¹ Ta je jedinica jednako tako nakon

⁵³ HR-HDA-1214-VV, kut. 19, Fascikl XXVI 1937/2, III, SB POV II DZ 20.148/37, Vojni manevri jugosl. vojske, Registarski broj 21.483/1937.

⁵⁴ HR-HDA-1214-VV, kut. 19, Fascikl XXVI 1937/2, III, SB POV II DZ 20.148/37, Vojni manevri jugosl. vojske, Registarski broj 20.948.

⁵⁵ HR-HDA-1214-VV, kut. 19, Fascikl XXVI 1937/2, III, SB POV II DZ 20.148/37, Vojni manevri jugosl. vojske, Registarski broj 1.257/37.

⁵⁶ HR-HDA-1214-VV, kut. 19, Fascikl XXVI 1937/2, III, SB POV II DZ 20.148/37, Vojni manevri jugosl. vojske, Registarski broj 21.483/1937.

⁵⁷ „Z manevrov: Danes prvi ‘spopad’ ob Kolpi”, *Slovenec*, 22. 9. 1937., 3, Digitalna knjižnica Slovenije, pristup ostvaren 26. 4. 2024., <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-VH-546COP/5289c836-8489-4fec-8e12-0dfe0329dd0c/PDF>.

⁵⁸ M. ŠANTIĆ, „Veliki manevri na Kupa”, *Politika*, 22. 9. 1937., 7.

⁵⁹ „Z manevrov: Danes prvi ‘spopad’ ob Kolpi”, *Slovenec*, 22. 9. 1937., 3, Digitalna knjižnica Slovenije, pristup ostvaren 26. 4. 2024., <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-VH-546COP/5289c836-8489-4fec-8e12-0dfe0329dd0c/PDF>.

⁶⁰ Ratko R. RAKETIĆ, „Brzi odred na kupskom manevru”, *Konjički glasnik* (Beograd), rujan-prosinac 1937., 3; „Z manevrov: Danes prvi ‘spopad’ ob Kolpi”, *Slovenec*, 22. 9. 1937., 3, Digitalna knjižnica Slovenije, pristup ostvaren 26. 4. 2024., <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-VH-546COP/5289c836-8489-4fec-8e12-0dfe0329dd0c/PDF>.

⁶¹ Sin. Sp. ĐOKIĆ, „O pojavi brzih jedinica i njihovom nazivu”, *Vojni vesnik* (Beograd), siječanj 1939., 14.

Kupskih manevra rasformirana.⁶² Brzi odred sastojao se od tenkova, oklopnih automobila, motocikala, motoriziranoga pješništva i topništva te jedne biciklističke jedinice.⁶³ U pogledu tenkova, imao je jedan eskadron od osam lakih tenkova, koji su bili podijeljeni u dva voda od po četiri tenka.⁶⁴ S druge strane, glavne mobilne snage sjeverne grupe tijekom Kupskih manevra bili su konjaništvo i biciklističke jedinice.⁶⁵ Obje su grupe u svojem sastavu tijekom manevra imale i planinske jedinice.⁶⁶ Njihova prisutnost u redovima obiju manevarskih grupa 1937. može se također dijelom smatrati novinom za vojsku Kraljevine Jugoslavije jer su se planinske jedinice u njoj počele formirati tek 1931. godine.⁶⁷

Formiranjem Brzoga odreda 1937. vojska Kraljevine Jugoslavije nastojala je odgovoriti na rastući trend stvaranja i jačanja oklopnih, motoriziranih i mehaniziranih jedinica unutar europskih oružanih snaga (npr. u Francuskoj, Italiji, Njemačkoj) tijekom 1930-ih. Naravno da Kraljevina Jugoslavija kao ekonomski slaba država nije mogla u međuraću stvoriti ozbiljnije takve snage, ali je na primjeru Brzoga odreda htjela pokazati da njezina vojska donekle raspolaže i novim borbenim sredstvima (npr. tenkovi, oklopljeni automobili) i jedinicama.

Glavna zapovjedništva navedenih manevarskih grupa tijekom Kupskih manevra nalazila su se u Novome Mestu (sjeverna) i u Trošmariji kod Ogulina (južna).⁶⁸ Unutar južne grupe, glavno zapovjedništvo njezina centra za vezu i Brzoga odreda nalazilo se na hrvatskom tlu, u Bosiljevu.⁶⁹

Dakle, na Kupskim manevrima sudjelovali su svi elementi kopnene vojske Kraljevine Jugoslavije (pješaštvo, konjaništvo, topništvo, motorizirane jedinice). Glavnu napadačku ulogu imala je južna grupa, koja je imala zadatak s hrvatskoga tla prijeći rijeku Kupu i napredovati na teritoriju sjeverne grupe u Dravskoj banovini.⁷⁰ Sjeverna grupa imala je prvenstveno zadatak obrane od napada njoj suprotstavljenih snaga. Svoju ulogu u napadu južne grupe imao je i njezin Brzi odred, koji je na početku manevra osigurao mostove na Kupi, zauzeo grad Metliku, uspostavio mostobran te na taj način olakšao prijelaz

⁶² Isto, 15.

⁶³ Ratko R. RAKETIĆ, „Brzi odred na kupskom manevru”, *Konjički glasnik*, rujan-prosinac 1937., 2.

⁶⁴ „Danas su započele ratne operacije na području manevra između Kupe i Krke”, *Jutarnji list*, 23. 9. 1937., 7; PRICA, „Oklopne jedinice”, 323.

⁶⁵ Ratko R. RAKETIĆ, „Brzi odred na kupskom manevru”, *Konjički glasnik*, rujan-prosinac 1937., 2.

⁶⁶ „Na velikim vojnim manevrima, koji će se održati na obalama reke Kupe, učestvovaće trupe Druge i Četvrtje armijske oblasti”, *Politika*, 13. 9. 1937., 6.

⁶⁷ T. ARALICA, V. ARALICA, *Hrvatski ratnici kroz stoljeća*, 101.

⁶⁸ HR-HDA-1214-VV, kut. 19, Fascikl XXVI 1937/2, III, SB POV II DZ 20.148/37, Vojni manevri jugosl. vojske, Registarski broj 26.078/37.

⁶⁹ „Pred odlučnim operacijama na Kupi”, *Jutarnji list*, 22. 9. 1937., 10.

⁷⁰ „Danas su započele ratne operacije na području manevra između Kupe i Krke”, *Jutarnji list*, 23. 9. 1937., 7-8; „Manevri na Kupi”, *Politika*, 23. 9. 1937., 7.

glavnine snaga vlastite manevarske grupe u Dravsku banovinu.⁷¹ Upravo su prva dva dana manevara bila obilježena mobilnim ratovanjem motoriziranih, konjaničkih i biciklističkih jedinica, nakon čega je uglavnom uslijedilo statično sukobljavanje suprotstavljenih snaga na dosegnutim položajima.⁷² Ukupno gledano, južna grupa ispunila je svoj zadatak i zauzimanjem većih dijelova teritorija sjeverne grupe ostvarila pobjedu.

Osim kopnene vojske, doprinos tijekom Kupskih manevara dalo je i ratno zrakoplovstvo Kraljevine Jugoslavije. Ono je također bilo u sastavu obiju manevarskih grupa te je kao takvo bilo korišteno u cilju vježbi izviđanja i napada iz zraka. Najvažnija akcija ratnoga zrakoplovstva tijekom Kupskih manevara bila je vježba napada zračnih snaga južne grupe na Novo Mesto 23. rujna 1937.⁷³

Završni čin Kupskih manevara bio je mimohod kod Metlike (u Dravskoj banovini) dijela manevarskih jedinica 26. rujna 1937.⁷⁴ Nakon završetka manevara jedinice Dravske, Savske i Vrbaske divizijske oblasti vratile su se krajem rujna u matične garnizone. Njihovim povratkom u garnizone završile su sve vojne aktivnosti vezane uz Kupske manevre. Razmjeri uključenih vojnih snaga i priprema obavljenih za njih sugeriraju da su manevri u vojno-organizacijskom aspektu bili uspješni za državne i lokalne vlasti te za vojsku Kraljevine Jugoslavije. Naime, ostvareno je sve što je vojska planirala u vojno-organizacijskom pogledu. U suradnji s državnim i lokalnim vlastima uspješno je mobilizirala, transportirala, smjestila i opskrbila za Kupske manevre planirane vojne snage. Na manevarskom prostoru te su vojne snage pak, u sklopu sjeverne i južne grupe, uspješno provele zadaće koje su pred njih postavili njihovi nadređeni.

Društveno-politički aspekt Kupskih manevara

Kupski manevri nisu imali samo vojni značaj niti su u Kraljevini Jugoslaviji bili važni samo za njezinu vojsku. Oni su ujedno na unutarjopolitičkom planu Kraljevine Jugoslavije bili važan društveni i politički događaj jer su izazvali reakcije segmenata domaćega društva i politike na državnoj i lokalnoj razini.

Važnost Kupskih manevara za državne vlasti Kraljevine Jugoslavije pokazuju njezini postupci neposredno prije i tijekom samih manevara. S jedne strane, to nam pokazuje prisutnost najviših predstavnika državnih vlasti kao promatrača na Kupskim manevrima. Tako je na njima u toj ulozi sudjelovao i namjesnik knez Pavle Karađorđević kao najvažnija politička figura tadašnje

⁷¹ Ratko R. RAKETIĆ, „Brzi odred na kupskom manevru”, *Konjički glasnik*, rujna-prosinac 1937., 9-13.

⁷² KOCJANČIČ, „Jugoslovanski vojaški manevri ob Kolpi leta 1937.”, 139.

⁷³ „Zračni napadaj na Novo Mesto”, *Jutarnji list*, 24. 9. 1937., 8.

⁷⁴ „Svršetak kupskih manevara”, *Jutarnji list*, 27. 9. 1937., 5.

Kraljevine Jugoslavije. Uz njega su na manevrima te mimohodu vojske kod Metlike kao promatrači sudjelovali i drugi tadašnji najviši predstavnici državnih vlasti. Među njima su bili premijer Milan Stojadinović, predsjednici Narodne skupštine (Stevan Ćirić) i Senata (dr. Želimir Mažuranić) te ministri vojske i mornarice (Ljubomir Marić), unutarnjih poslova (Anton Korošec), prometa (Mehmed Spaho) i ministar Dvora (Milan Antić).⁷⁵

Osim prisutnosti visokih državnih dužnosnika na Kupskim manevrima, njihovu tadašnju važnost za državnu vlast i vojsku Kraljevine Jugoslavije pokazuje i uloženi propagandni trud države na popularizaciji manevara kod civilnoga stanovništva, posebice hrvatskoga i slovenskoga područja gdje su se manevri odvijali. Da bi ostvarila što širu propagandu među stanovništvom u korist Kupskih manevara, državne vlasti i vojska poslužile su se tadašnjim medijima. Pritom su nastojali imati punu kontrolu nad informacijama koje su mediji dobivali i objavljivali o manevrima. Posebnu zadaću u državnoj kontroli medija po tom pitanju imali su državno tijelo zvano Centralni presbiro⁷⁶ i vojska. Na temelju suradnje Centralnoga presbira i Generalštaba vojske Kraljevine Jugoslavije dogovoreno je sastavljanje dvaju kratkih predavanja propagandnoga karaktera (od 15 minuta) o Kupskim manevrima, koja su se 10. i 15. rujna 1937. trebala emitirati na svim radijskim stanicama u zemlji.⁷⁷ Tada su u Kraljevini Jugoslaviji postojale tri radijske stanice: u Zagrebu (osnovana 1926.), Ljubljani (osnovana 1928.) i Beogradu (osnovana 1929.).⁷⁸ Dokaz realizacije toga dijela propagandne akcije vojske i Centralnoga presbira je npr. novinska najava emitiranja na stanicama Beograd i Zagreb predavanja

⁷⁵ M. ŠANTIĆ, „Manevri na Kupi završeni”, *Politika*, 26. 9. 1937., 5; M. ŠANTIĆ, „Revi trupa u selu Brihovu”, *Politika*, 27. 9. 1937., 3; „Svršetak kupskih manevara”, *Jutarnji list*, 27. 9. 1937., 5.

⁷⁶ Centralni presbiro bio je posebno državno tijelo širokih ovlasti i utjecaja glede medija i propagande u Kraljevini Jugoslaviji tijekom svojega postojanja od 1929. do 1941. Osnovan je posebnim zakonom 18. travnja 1929., i to kao jedan od odjela u sklopu vlade Kraljevine Jugoslavije. Njegov ustroj i rad bili su regulirani spomenutim zakonom iz 1929. te posebnim pravilnicima iz 1931. i 1935. Čelnik je bio postavljan i smjenjivan s toga položaja voljom vlade, a sam rad tijela financirao se iz državnoga proračuna s oko 18 milijuna dinara godišnje. Dakle, rad Centralnoga presbira bio je pod kontrolom i u službi vlade Kraljevine Jugoslavije. Unutar sebe Centralni presbiro bio je podijeljen na tri odjela: administrativni, informativni i publicistički. Od njih je najvažniji bio informativni odjel jer je bio zadužen za kontrolu i cenzuru domaćega tiska, radijskih stanica i filmova. Taj je odjel ujedno domaćem tisku dostavljao kontrolirane i za državu pogodne informacije iz političkoga, gospodarskoga, financijskoga, kulturnoga i turističkoga života Kraljevine Jugoslavije. Publicistički odjel bio je zadužen za propagandno obavješćavanje inozemstva o prilikama u Kraljevini Jugoslaviji preko vlastitih dopisnika i biltena te stranih novinara. Tijekom svojega postojanja Centralni presbiro imao je u prosjeku oko 150 zaposlenika. Činili su ih djelatnici središnjice u Beogradu te mreža vlastitih dopisnika diljem Kraljevine Jugoslavije i u inozemstvu (susjedne države, najvažnije europske države). Centralni presbiro prestao je s radom 1941., ubrzo nakon sloma Kraljevine Jugoslavije u Travanjskom ratu. SIMIĆ, *Propaganda Milana Stojadinovića*, 81-103.

⁷⁷ HR-HDA-1214-VV, kut. 19, Fascikl XXVI 1937/2, III, SB POV II DZ 20.148/37, Vojni manevri jugosl. vojske, Registarski broj 22.242/37.

⁷⁸ MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, 218.

generalštabnoga pukovnika Andrije Božanovića o predstojećim vojnim manevrima.⁷⁹

S druge strane, opširnije medijske pripreme provele su se glede brojnih tiskanih medija. Na temelju odluke Centralnoga presbiroa i vojske bilo je određeno koje domaće novine te koliko njihovih novinara i fotoreportera može prisustvovati manevrima. Pored medijskih predstavnika Centralnoga presbiroa, na manevrima su bili i novinari i fotoreporteri tadašnjih najvažnijih dnevnih novina iz Beograda (*Politika*, *Vreme*), Zagreba (*Jutarnji list*, *Novosti*) i Ljubljane (*Slovenec*).⁸⁰ Ukupno je na Kupskim manevrima bilo 17 domaćih novinara i fotoreportera.⁸¹

Rezultat takve medijske propagande bilo je buđenje interesa za Kupske manevre među dijelom stanovnika Dravske i Savske banovine. Vrhunac interesa bila je nazočnost većega broja civilnoga stanovništva iz bliže i dalje slovenske i hrvatske okolice na mimohodu dijela manevarskih jedinica 26. rujna kod Metlike. Prema izvještaju kotarskoga načelnika Karlovca od 26. rujna za Bansku upravu Savske banovine, na mimohodu kod Metlike bilo je 15.000 civila.⁸² Umjereniji broj od oko 4000 do 5000 civila na mimohodu navodi tadašnji tisak.⁸³ Najviše je civila na promatranje mimohoda došlo iz Zagreba, Karlovca, Ogulina, Sušaka i Ljubljane.⁸⁴

Prisutnost određenoga broja civilnoga stanovništva iz Dravske i Savske banovine na mimohodu vojske kod Metlike ne znači da su Kupski manevri izazvali samo pozitivne reakcije u svim segmentima društva u tim banovinama. U Savskoj banovini oni su izazvali i negativne reakcije među lokalnim stanovništvom zbog obveza koje su ih zbog manevara pogađale. Naime, dio stanovništva (pogotovo seoskoga) zbog nezadovoljstva je negodovao i otezao s odazivom rezervnih vojnih obveznika, konja i kola za tadašnje manevarske potrebe vojske Kraljevine Jugoslavije.

Vojne vlasti Kraljevine Jugoslavije mogle su 1937. od stanovništva tražiti rezervne vojne obveznike i konje za Kupske manevre jer je takva situacija bila prije zakonski predviđena i uređena. Na temelju čl. 250. tadašnjega Zakona o ustrojstvu vojske iz 1929. bilo je određeno da se rezervni vojni obveznici mogu pozivati na vježbe u trajanju i do dva tjedna godišnje.⁸⁵ Zakon je isto tako čl. 233. i 236. predviđao u slučaju potrebe (npr. vojne vježbe) popunjavanje vojske stokom i prijenosnim sredstvima (npr. kolima) iz naroda. Pritom se prema čl.

⁷⁹ „Radio emisije. Utorak 14. IX. Zagreb”, *Jutarnji list*, 14. 9. 1937., 6.

⁸⁰ HR-HDA-1214-VV, kut. 19, Fascikl XXVI 1937/2, III, SB POV II DZ 20.148/37, Vojni manevri jugosl. vojske, Registarski broj 26.748/37.

⁸¹ „Počeli su veliki kupski manevri”, *Jutarnji list*, 21. 9. 1937., 22.

⁸² HR-HDA-1214-VV, kut. 19, Fascikl XXVI 1937/2, III, SB POV II DZ 20.148/37, Vojni manevri jugosl. vojske, Registarski broj 28.363.

⁸³ „Svršetak kupskih manevara”, *Jutarnji list*, 27. 9. 1937., 5.

⁸⁴ Petar MIHOČEVIĆ, „Veličajni defile vojske pred Nj.Kr.Vis. Knezom namjesnikom Pavlom na cesti kod Metlike”, *Novosti*, 27. 9. 1937., 3.

⁸⁵ „Zakon o ustrojstvu vojske”, *Narodne novine*, 17. 10. 1929., 32.

235. takva potreba prvenstveno odnosila na obvezu davanja stoke (npr. konja) i prijenosnih sredstava za potrebe topništva vojske Kraljevine Jugoslavije.⁸⁶

Iste odredbe po pitanju pozivanja rezervnih vojnih obveznika (čl. 250.) te stoke i prijenosnih sredstava (čl. 233., 235., 236.) zadržale su se i 1931. nakon izmjena i dopuna navedenoga zakona.⁸⁷ Naime, zbog slabe opremljenosti motornim prijevoznim sredstvima temelj transporta oružja i opreme vojske Kraljevine Jugoslavije bila je stočna vuča (konji, volovi).⁸⁸

Negodovanje i otezanje seoskoga stanovništva Savske banovine glede odazivanja rezervnih vojnih obveznika i davanja konja za Kupske manevre manifestiralo se na terenu na nekoliko načina. Prema izvještaju zagrebačke žandarmerijske čete od 11. rujna 1937., među stanovništvom Kašine raširila se vijest da se tamošnji vojni obveznici neće na vrijeme odazvati na predviđeni dan njihova mobiliziranja za vojne manevre, tj. 15. rujna. Namjeravali su ostati kod svojih kuća te se eventualno odazvati na mobilizaciju s tri dana zakašnjenja.⁸⁹ Sličnu namjeru među seoskim stanovništvom u općini Novo Čiče o kašnjenju odaziva vojnih obveznika te davalaca stoke (konja, op. a.) od tri do četiri dana javlja i kotarski načelnik Velike Gorice u izvještaju Banskoj upravi Savske banovine.⁹⁰ Prema izvještaju kotarskoga načelnika Siska, tako je seosko stanovništvo željelo da „... pokaže, da na manevre upućuje konje i kola samo pod silom, ali da su seljaci gospodari odluke, da li će ići ili neće ići”.⁹¹

Seosko stanovništvo na području kotara Velika Gorica dovodilo je pak pred vojne komisije za prikupljanje konja od 15. do 18. rujna 1937. neodgovarajuće životinje (mlada ili bolesna grla, ždrebne kobile), koje vojska nije mogla preuzeti.⁹² Slično su postupali i pojedini seoski davaoci konja u drugim dijelovima Savske banovine, npr. na području kotara Prelog u Međimurju⁹³ i kotara Karlovac.⁹⁴ S druge strane, u nekim mjestima Savske banovine dio seoskoga stanovništva oglušio se na obvezu predaje konja vojsci za potrebe Kupskih manevra. Tako načelnik kotara Donja Stubica 11. rujna javlja da je u Mariji Bistrici od predviđena 22 grla stoke (konja, op. a.) na pregled pred

⁸⁶ *Isto*, 30.

⁸⁷ *Zakon o ustrojstvu vojske i mornarice od 6. septembra 1929. god.*, 175-176, 180-181, 190-192.

⁸⁸ TERZIĆ, *Drugi svetski rat*, 432.

⁸⁹ HR-HDA-1214-VV, kut. 19, Fascikl XXVI 1937/2, III, SB POV II DZ 20.148/37, Vojni manevri jugosl. vojske, Registarski broj 26.621/37.

⁹⁰ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 29.541.

⁹¹ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 29.339.

⁹² HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 29.541.

⁹³ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 29.542.

⁹⁴ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 29.687.

veterinarom za potrebe vojnih manevara bilo izvedeno samo jedno.⁹⁵ U dokumentu Savske banovine glede te situacije u Mariji Bistrici i Donjoj Stubici navedeno je poimence 17 seljaka koji se nisu odazvali sa svojom stokom na pregled.⁹⁶ Zapovjedništvo zagrebačke 35. pješačke pukovnije u svojem izvještaju zapovjedništvu Savske divizijske oblasti od 16. rujna navodi sa sisačkoga područja (općine Gušće, Letovanić, Lekenik, Martinska Ves, Palanjek) 68, s velikogoričkoga područja (općine Odra, Dubranec, Velika Gorica) 13 te iz općine Posavski Bregi (kod Ivanić-Grada) 22 osobe koje nisu svoju stoku htjele predati vojsci za Kupske manevre.⁹⁷ Pritom treba istaknuti da odbijanje dijela seoskoga stanovništva u Savskoj banovini da daje svoje konje vojsci za Kupske manevre nije bilo ograničeno samo na područja naseljena većinski hrvatskim stanovništvom. Prema izvještaju kotarskoga načelnika u Ogulinu od 27. rujna, 11 zemljoradnika srpske nacionalnosti iz općine Drežnica nije se odazvalo pozivu vojske da 15. rujna svoje konje za potrebe Kupskih manevara odvedu u zapovjedništvo 12. planinskog bataljuna u Kraljevici.⁹⁸ Dakle, negodovanje seoskoga stanovništva u Savskoj banovini 1937. da daje konje za Kupske manevre nije imalo isključivo hrvatski nacionalni predznak.

Glavni razlog opisanoga negodovanja seoskoga stanovništva u Savskoj banovini glede Kupskih manevara bio je ekonomske naravi. Tako se prema tvrdnji vlasti kotara Klanjec u Hrvatskom zagorju od 8. rujna 1937. seosko stanovništvo u tamošnjim općinama tužilo „... da im teško pada odlazak njihovih članova od kuće u vremenu kada su najjačči poljski radovi”.⁹⁹ Negodovanje je proizlazilo i iz ekonomskoga straha da će zbog Kupskih manevara u jeku jesenskih poljoprivrednih radova ostati bez za njih potrebnih im konja. Upravo na to upućuju izvješća tadašnjih lokalnih vlasti iz rujna i listopada 1937. u npr. Križevcima,¹⁰⁰ Dugom Selu,¹⁰¹ Klanjcu,¹⁰² kad višim instancama vlasti (Banska uprava Savske banovine) objašnjavaju negodovanje seoskoga stanovništva glede Kupskih manevara. Na slično saznanje upućuju i dokumenti tadašnjih viših državnih vlasti Kraljevine Jugoslavije. Tako se u dokumentu Ministarstva unutarnjih poslova Kraljevine Jugoslavije od 13. rujna 1937. navodi da je

⁹⁵ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 26.388.

⁹⁶ HR-HDA-144-SBUO, kut. 324, Broj dokumenta 4.824/II Pov 1937, Registarski broj 5.613.

⁹⁷ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 26.949.

⁹⁸ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 28.503.

⁹⁹ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 26.278.

¹⁰⁰ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 29.814.

¹⁰¹ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 28.322.

¹⁰² HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 28.507.

seosko stanovništvo u Sesvetama, Kašini, Sv. Ivanu Zelini te ostalim selima u sjeveroistočnom području Zagrebačke gore odbijalo dati konje za manevre uz opravdanje da im oni trebaju za sabiranje ljetine (grožđe, kukuruz) i dovoz drva iz šume za zimu.¹⁰³

Ekonomsko negodovanje seoskoga stanovništva u Savskoj banovini glede Kupskih manevra proizlazilo je i iz njihova straha da će im konji s manevra biti vraćeni u lošem fizičkom stanju te kao takvi nesposobni za poljoprivredne radove. U nekim sredinama taj strah temeljio se na lošem iskustvu s prijašnjim vojnim manevrima. Tako je npr. seosko stanovništvo kotara Pisarovina na nedavanje konja za Kupske manevre 1937. motiviralo loše iskustvo s neimenovanim vojnim manevrima 1935. (vjerojatno oni u okolini Brčkog, op. a.), s kojih su im konji bili vraćeni u jako lošem stanju (osakaćeni, puni rana, neka su grla uginula).¹⁰⁴

Strah seoskoga stanovništva bio je dijelom realan, što nam pokazuju izvještaji lokalnih vlasti Savske banovine neposredno nakon Kupskih manevra o stradanju konja predanih vojsci za potrebe manevra. Lokalne vlasti početkom listopada 1937. javljaju o nezadovoljstvu seljaka u općinama Jablanac (kotar Senj),¹⁰⁵ Mošćenica (kotar Petrinja),¹⁰⁶ Gušće, Topolovac, Kratečko, Martinska Ves, Sela (kotar Sisak)¹⁰⁷ i Kotoriba (kotar Prelog)¹⁰⁸ zbog lošega stanja konja vraćenih s manevra. U pojedinim se izvješćima tada javljalo i o uginuću konja privatnih vlasnika predanih vojsci za potrebe Kupskih manevra. Tako se početkom listopada 1937. javlja o uginuću po jednoga konja u vlasništvu Stjepana Galekovića iz Mraclina (kotar Velika Gorica),¹⁰⁹ Ferka Gojšića iz Čeglja (kotar Karlovac),¹¹⁰ Eme Korečić iz Petrinje,¹¹¹ Franje Vincekovića iz Lakteca (kotar Sv. Ivan Zelina),¹¹² Andre Đur-

¹⁰³ HR-HDA-1214-VV, kut. 19, Fascikl XXVI 1937/2, III, SB POV II DZ 20.148/37, Vojni manevri jugosl. vojske, Nema registarskog broja.

¹⁰⁴ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 29.337.

¹⁰⁵ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 30.206.

¹⁰⁶ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 30.198.

¹⁰⁷ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 30.188.

¹⁰⁸ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 30.189.

¹⁰⁹ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 30.192.

¹¹⁰ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 1.235.

¹¹¹ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 30.198.

¹¹² HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 30.626.

đenića iz Posavskih Brega (kotar Dugo Selo)¹¹³ i Marije Medlobi iz Donjeg Zebanca (kotar Čakovec).¹¹⁴

Negodovanje seoskoga stanovništva Savske banovine uoči Kupskih manevra izazvalo je pozornost i reakciju tadašnjih državnih i lokalnih vlasti. Da bi zaštitile autoritet države i ugled vojske uoči i tijekom manevra, vlasti su poduzele određene mjere. S jedne strane nastojale su umiriti nezadovoljstvo i osujetiti glasine koje su glede predstojećih manevra kružile među stanovništvom. Ministar unutarnjih poslova Anton Korošec u svojem dokumentu od 13. rujna 1937., upućenom Savskoj banovini, navodi glasine koje su se širile među stanovništvom te banovine glede Kupskih manevra. Prema tom dokumentu, među ljudima se širila bojazan da će za manevre pozvani vojni obveznici biti poslani u Španjolsku (u toj državi tada je trajao građanski rat, op. a.), da se vojsci predana stoka po završetku manevra neće vratiti vlasnicima te da za stoku onesposobljenu tijekom manevra država neće platiti nikakvu naknadu.¹¹⁵ Da bi se osujetile takve glasine i bojazni, Korošec traži od uprave Savske banovine da preko jedinica lokalnih vlasti jasno obavijesti stanovništvo o brzom povratku kući pozvanih vojnih obveznika i vojsci predane stoke nakon manevra te o državnom jamstvu nadoknade štete vlasnicima za tijekom manevra onesposobljenu stoku ili prijevozna sredstva.¹¹⁶

Te su poruke državnih vlasti preko jedinica lokalnih vlasti Savske banovine i prenesene. Na primjer, početkom rujna 1937. vlasti u kotaru Sv. Ivan Zelina posredstvom činovništva, veterinara i žandara objašnjavale su lokalnom stanovništvu da će za manevre predani konji nakon 14 dana biti vraćeni kući te da će vojska platiti za u tom razdoblju onesposobljenog konja.¹¹⁷ Na neutemeljenost slične bojazni davatelja konja u kotaru Novi Marof upućivala je početkom rujna tamošnja lokalna vlast.¹¹⁸

Umirujući učinak takvih poruka državnih i lokalnih vlasti bio je samo djelomičan za stanovništvo Savske banovine. Djelomičnost se prvenstveno očitovala u pogledu odšteta vlasnicima za konje onesposobljene tijekom Kupskih manevra. Naime, država i vojska predvidjele su fiksnu odštetu od 150 dinara za na manevrima onesposobljenoga konja uz dodatak odšteti u slučaju potrebe privremenoga zadržavanja takva konja na liječenju kod vojske prije

¹¹³ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, RegistarSKI broj 30.187.

¹¹⁴ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, RegistarSKI broj 30.182.

¹¹⁵ HR-HDA-1214-VV, kut. 19, Fascikl XXVI 1937/2, III, SB POV II DZ 20.148/37, Vojni manevri jugosl. vojske, Nema registarskog broja.

¹¹⁶ *Isto*.

¹¹⁷ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, RegistarSKI broj 26.125.

¹¹⁸ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, RegistarSKI broj 27.058.

povratka vlasniku u iznosu od 15 dinara po danu liječenja.¹¹⁹ Vlasnici konja često nisu bili zadovoljni tolikom odštetom jer su istovremeno morali trošiti veće iznose novca za nadomještanje svojih konja u poljoprivrednim poslovima. Tako su u kotaru Prelog vlasnici vojsci predanih konja morali plaćati od 50 do 80 dinara dnevno za najam tuđih konja za obavljanje potrebnih poljoprivrednih poslova.¹²⁰ Da bi se prevladalo nezadovoljstvo, vlasti u Prelogu uzaludno su predlagale Savskoj banovini i vojnim vlastima da se odšteta za liječenje onespособljenoga konja po danu povisi s 15 na 30 dinara. Svoj su prijedlog opravdavale tvrdnjom da „... će samo na taj način nastati neko smirenje među ljudima jer je sadanje stanje vrlo neprijateljsko prema vojsci”.¹²¹

I vlasnici na Kupskim manevrima uginulih konja bili su dijelom nezadovoljni sporošću isplate državnih odšteta. O takvu nezadovoljstvu među lokalnim stanovništvom vlastitih općina javljaju vlasti kotara Sisak u izvješčaju od 9. listopada 1937. za Bansku upravu Savske banovine.¹²² U pogledu konkretnih iznosa odštete za uginule konje pomaže nam slučaj Eme Korečić iz Petrinje, koja je posredstvom lokalnih vlasti 8. listopada 1937. molila Savsku banovinu da joj se isplati iznos od 3.000 dinara, na koliko je od vojske bio procijenjen njezin konj pri preuzimanju za Kupske manevre.¹²³ Ferko Gojšić iz sela Čeglje kod Draganića (kotar Karlovac) dobio je pak 1. listopada 1937. za konja uginulog tijekom Kupskih manevara od zapovjedništva karlovačke 53. pješačke pukovnije 2.000 dinara odštete.¹²⁴

Da bi osigurale provođenje Kupskih manevara, državne i lokalne vlasti su s druge strane u Savskoj banovini provodile i odlučnije mjere na terenu. Lokalne vlasti (npr. u Novome Marofu,¹²⁵ Sv. Ivanu Zelini¹²⁶) upozoravale su uoči manevara lokalno stanovništvo na ozbiljne posljedice za neodazivanje vojnih obveznika i davatelja konja. Pravno su te posljedice na temelju vojnoga kaznenog zakonika mogle pojedinca dovesti do osude na novčanu kaznu od 3.000 dinara (čl. 52.) ili zatvorske kazne od 5 do 15 godina (čl. 54.) ako se procijeni da je osuđeni bio poticatelj, kolovođa neodazivanja na manevre.¹²⁷ Na terenu su vlasti pokretale postupke protiv pojedinaca zbog neodazivanja

¹¹⁹ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 30.189.

¹²⁰ *Isto.*

¹²¹ *Isto.*

¹²² HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 30.188.

¹²³ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 30.198.

¹²⁴ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 1.235.

¹²⁵ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 27.058.

¹²⁶ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 26.125.

¹²⁷ HR-HDA-1214-VV, kut. 19, Fascikl XXVI 1937/2, III, SB POV II DZ 20.148/37, Vojni manevri jugosl. vojske, Nema registarskog broja.

na manevre. Tako je npr. u rujnu 1937. pokrenut postupak protiv Josipa Šalate iz općine Orle (kotar Velika Gorica) i Franje Ščetka iz općine Lekenik (kotar Sisak) zbog odbijanja poziva na manevre.¹²⁸ Kotarske vlasti u Sisku u izvještaju od 27. studenog 1937. javljaju Banskoj upravi Savske banovine o pokretanju postupka protiv dviju neimenovanih osoba koje nisu htjele dati svoje konje za Kupske manevre.¹²⁹

Osim pravnih mjera, vlasti su se poslužile i akcijama prisile protiv onih koji se nisu htjeli odazvati na Kupske manevre. U tom pogledu vlast je prvenstveno upotrijebila žandarmeriju da bi osigurala poslušnost vojnih obveznika i davatelja konja. Takvu ulogu žandarmerije potvrđuju tvrdnje kotarskih vlasti u Sv. Ivanu Zelini od 9. rujna 1937., prema kojima je prisutnost većega broja žandara (zamoljeno je pojačanje od 25 žandara) u tom kraju trebala prestrašiti i prisiliti na poslušnost tamošnje stanovništvo glede odaziva vojnih obveznika i konja na Kupske manevre.¹³⁰ Uspjeh te mjere pokazuje izvještaj kotarskih vlasti Sv. Ivana Zeline od 16. rujna 1937., prema kojem je odaziv vojnih obveznika i davatelja konja iz toga kotara za Kupske manevre bio potpun (100%).¹³¹ Učinkovitost sličnih mjera državnih i lokalnih vlasti u Savskoj banovini uoči Kupskih manevara sugerira npr. i tadašnja situacija u kotaru Pisarovina. Prema izvještaju tamošnjih kotarskih vlasti od 1. listopada 1937., nakon intervencije vlasti osuđeno je prvotno odbijanje lokalnoga stanovništva (općine Pisarovina, Pokupsko, Kupinec, Donja Kupčina) da daje konje za potrebe manevara.¹³²

Tamo gdje je bilo potrebno u red su bile dovedene i niže jedinice lokalnih vlasti Savske banovine, koje po procjeni viših vlasti nisu dovoljno energično postupale po pitanju odaziva lokalnih vojnih obveznika i konja na Kupske manevre. Takva je situacija bila u pojedinim općinama kotara Velika Gorica (Dubranec, Odra, Orle), gdje je nakon intervencije kotarskih vlasti te zapovjedništva zagrebačkoga vojnog okruga 13. i 14. rujna 1937. bio pojačan angažman činovništva navedenih općina oko odaziva tamošnjih vojnih obveznika i konja na manevre.¹³³ Rezultat toga poteza lokalnih građanskih i vojnih vlasti bio je da su se iz tih općina kotara Velika Gorica odazvali gotovo svi vojni obveznici pozvani na manevre.¹³⁴

¹²⁸ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 29.541.

¹²⁹ HR-HDA-144-SBUO, kut. 324, Broj dokumenta 4.824/II Pov 1937, Registarski broj 7.169.

¹³⁰ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 26.125.

¹³¹ HR-HDA-1214-VV, kut. 19, Fascikl XXVI 1937/2, III, SB POV II DZ 20.148/37, Vojni manevri jugosl. vojske, Registarski broj 27.169/37.

¹³² HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 29.337.

¹³³ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 29.541.

¹³⁴ *Isto*.

Osim države, vojske i lokalnoga stanovništva, svoje viđenje o Kupskim manevrima pokazale su i neke tadašnje oporbene političke grupacije i stranke u Savskoj banovini. U manjoj mjeri to su činili tada malobrojni komunisti ili njihovi simpatizeri. Naime, u noći s 14. na 15. rujna 1937. u selu Desni Dubrovčak (kotar Sisak) izdvojen je letak protumanevarskoga sadržaja. U letku, za koji je žandarmerijska stanica u Posavskim Bregima tvrdila da mu je autor nepoznata osoba komunističke orijentacije, pisalo je: „Dolje fašizam ne dajte kola i konje, čuvajte se dobrog suda, dolje rat.”¹³⁵

Stav o Kupskim manevrima imala je i oporbena Hrvatska seljačka stranka (HSS). Naime, tijekom 1930-ih bilo je na tlu Savske banovine rašireno političko nezadovoljstvo znatnoga dijela lokalnoga stanovništva (pogotovo hrvatskog) prema Kraljevini Jugoslaviji i njezinim institucijama vlasti. Ono se manifestiralo pružanjem političke potpore oporbenom HSS-u na čelu s Vladkom Mačekom. Tako je 1935. na izborima za Narodnu skupštinu lista na čelu s Mačekom u Hrvatskoj i Slavoniji (Savskoj banovini, op. a.) dobila 460.186 glasova, a vladina lista tadašnjega jugoslavenskog premijera Bogoljuba Jeftića 214.383 glasova.¹³⁶ Dokaz tadašnje političke snage HSS-a u Savskoj banovini bio je i uspjeh te stranke ostvaren na općinskim izborima 1936. godine, kada je HSS pobijedio u čak 403 od 518 općina Savske banovine.¹³⁷

Držanje vodstva i članova HSS-a na tlu Savske banovine 1937. sugerira da se ta najvažnija međuratna hrvatska politička stranka odlučila na djelomično ometanje Kupskih manevra. To nam sugeriraju savjetodavni doticaji između predstavnika seoskoga stanovništva i HSS-a na terenu te stavovi stranačkoga vodstva uoči manevra. Tako su u rujnu neki neimenovani seljaci iz kotara Velika Gorica išli u Zagreb da bi od vodstva HSS-a dobili savjet glede odaziva vojnih obveznika i konja stanovništva toga kotara na Kupske manevre.¹³⁸ Prema izvještaju vlasti kotara Velika Gorica od 4. listopada 1937., vodstvo je seljacima savjetovalo da se vojni obveznici moraju osobno odazvati na manevre, ali da to ne moraju činiti po pitanju svoje stoke.¹³⁹ Tijekom 5. rujna održan je pak u Donjoj Zelini sastanak Slavka Findrika¹⁴⁰ (Mačekov izaslanik) te

¹³⁵ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 29.252.

¹³⁶ HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, 546.

¹³⁷ GRGIĆ, *Između režimske ideologije i potreba građana*, 653.

¹³⁸ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 29.541.

¹³⁹ *Isto*.

¹⁴⁰ Slavko Findrik (Zavalje, Bihać, 4. srpnja 1897. – Zagreb, 4. prosinca 1947.), profesor, hrvatski političar. Osnovno i srednjoškolsko obrazovanje završio je u Bihaću i Sarajevu. Tijekom Prvoga svjetskog rata služio je od 1915. do 1918. u sklopu austrougarske 79. pješačke pukovnije (tzv. Jelačićevci) na istočnom i talijanskom bojištu. Nakon rata od 1920. do 1924. studira u Zagrebu na Filozofskom fakultetu, gdje je diplomirao prirodopis i zemljopis. Kao profesor radio je u međuračju u gimnaziji u Bjelovaru (1925.), Križevcima (1925.), Petrinji (1926. – 1929.) te Krku (1934. – 1935.). Tijekom toga razdoblja, vjerojatno zbog političkih razloga, bio je 1929. i 1935. otpušten iz državne službe, tako da je od 1929. do 1934. i od 1935. do 1941. nezaposlen. Tijekom postojanja Nezavisne Države Hrvatske radio je u gimnaziji u Mostaru (1941.),

predstavnik lokalnih organizacija HSS-a za kotar Sv. Ivan Zelina, na kojem je donesen sličan dogovor u smislu odaziva lokalnih vojnih obveznika i konja na Kupske manevre.¹⁴¹ Pritom je glede vojnih obveznika dogovoreno da se odazovu s tri dana zakašnjenja u odnosu na predviđeni dan mobiliziranja.¹⁴²

Predsjednik HSS-a Maček dao je slične tajne upute stranačkoj organizaciji i stanovništvu glede zakašnjeloga odaziva vojnih obveznika te odbijanja davanja konja za potrebe Kupskih manevra.¹⁴³ Institucije državnih i lokalnih vlasti bile su uoči manevra svjesne postojanja navedenih uputa vodstva HSS-a za seosko stanovništvo Savske banovine. Kotarske vlasti u Klanjcu u svojem su izvještaju od 6. rujna 1937. tvrdile da je postojao tajni nalog vodstva HSS-a upućen seoskom stanovništvu da se ne odazivaju na manevre.¹⁴⁴ Zapovjedništvo zagrebačke žandarmerijske čete u svojem izvještaju nadređenima (Savska žandarmerijska pukovnija) od 11. rujna 1937. razlog za odbijanje seoskoga stanovništva Kašine da se vojni obveznici i konji odazovu na manevre vidi u oporbenim uputama iz Zagreba za takvo djelovanje.¹⁴⁵

Cilj navedenoga djelovanja i stava HSS-a bio je pokazati vlasti i vojsci Kraljevine Jugoslavije te stranim izaslanicima na Kupskim manevrima važnost Hrvata za funkcioniranje vojske tijekom manevra.¹⁴⁶ Naime, u praktičnom pogledu, razmjere Kupskih manevra kako ih je zamislila vojska bilo bi teže postići bez uspješne privremene mobilizacije velikoga broja rezervnih vojnih obveznika. To možemo pretpostaviti na temelju spomenute činjenice da je od oko 50.000 sudionika manevra njih čak 50% dolazilo iz rezervnoga kadra u Savskoj i Dravskoj banovini, a time i iz redova hrvatskoga stanovništva. Jednako tako, zbog slabe opremljenosti motornim transportnim sredstvima, vojska je i za Kupske manevre morala posegnuti za konjima u vlasništvu seoskoga stanovništva, koje je u tim banovinama uglavnom raspolagalo tim resursom. Na neizravan način probleme u Savskoj banovini oko odaziva vojnih

Karlovcu (1941. – 1943.) i Zagrebu (1943. – 1945.). Nakon Drugoga svjetskog rata radio je do smrti kao profesor u Drugoj klasičnoj gimnaziji u Zagrebu. Do kraja života sakupio je samo sedam godina i 24 dana radnoga staža. Politički je bio pristaša i viši član HSS-a. Tijekom druge polovine 1930-ih bio je stalni namještenik u HSS-u kao njegov tajnik. U tom svojstvu, i kao dobar poznavatelj lokalnih djelatnika HSS-a, bio je često slant kao izaslanik vodstva stranke na teren. Tijekom postojanja Nezavisne Države Hrvatske nije bio politički aktivan. HR-HDA-890-4-PS, kut. 92, Prosvjetni djelatnici, Predmet 4.605 (Findrik Slavko); HR-HDA-216-MNP NDH, kut. 691, Broj dosjea 11.005; HR-HDA-1549-ZIG NDH, Grupa IV-1, Snimka 26; HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, Šifra 010.8, Snimka 11.298.

¹⁴¹ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, RegistarSKI broj 26.125.

¹⁴² Isto.

¹⁴³ KARAULA, *Mačkova vojska*, 210; MATKOVIĆ, TROGRIĆ, *Političke bilješke Ante Trumbića*, 342-343, 345-346.

¹⁴⁴ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, RegistarSKI broj 25.940.

¹⁴⁵ HR-HDA-1214-VV, kut. 19, Fascikl XXVI 1937/2, III, SB POV II DZ 20.148/37, Vojni manevri jugosl. vojske, RegistarSKI broj 26.621/37.

¹⁴⁶ KARAULA, *Mačkova vojska*, 210; MATKOVIĆ, TROGRIĆ, *Političke bilješke Ante Trumbića*, 342-343.

obveznika i davanja konja vojsci za Kupske manevre sugerira telegram ban-ske uprave te banovine od 17. rujna 1937. za Ministarstvo unutarnjih poslova Kraljevine Jugoslavije. U telegramu se javlja da je prema izvještajima vojnih okruga Bjelovar, Karlovac, Osijek, Otočac, Požega, Varaždin, Zagreb i Petri-nja „... odaziv vojnih obveznika i vlasnika stoke i komore, koji su pozvani na ovogodišnje manevre zadovoljavajući. Kvalitet stoke je nešto slabiji, ali će se potrebe vojske za vreme manevara zadovoljiti.”¹⁴⁷

Svojim djelovanjem u vezi s Kupskim manevrima HSS je ujedno htio po-kazati vlastima Kraljevine Jugoslavije svoju političku snagu i utjecaj među se-oskim stanovništvom Savske banovine. Neizravno nam to sugerira intervju Mačeka u prosincu 1937. s čehoslovačkim atašoom za tisak dr. J. Körblerom, u kojem Maček tvrdi da je službeni Beograd od njega tražio da djeluje u pravcu osiguravanja odaziva hrvatskih vojnika i seoske stoke na Kupske manevre.¹⁴⁸ Na terenu Savske banovine može se 1937. naići i na takve primjere djelovanja HSS-a među seoskim stanovništvom. Kotarske vlasti u Samoboru u izvještaju od 4. listopada 1937. tvrde da su se na temelju izričite direktive vodstva HSS-a svi vojni obveznici toga kotara odazivali na manevre.¹⁴⁹ Lokalne vlasti kotara Požega u svojem izvještaju od 21. rujna 1937. sramežljivo priznaju zaslugu lo-kalnoga HSS-a za dobar odaziv na Kupske manevre davatelja konja iz općina Vanjska Požega, Mihaljevci, Kaptol, Jakšić i Pleternica.¹⁵⁰

Svojim stavom o Kupskim manevrima HSS se nadovezao na postojeće ekonomsko negodovanje seoskoga stanovništva Savske banovine glede ma-nevara. Kao vodeća oporbena politička stranka u Savskoj banovini, HSS je tom negodovanju pokušao dati smjer i vodstvo. U tome je na terenu 1937. uoči Kupskih manevara djelomično i uspio. Time je utjecaj HSS-a na to stanovniš-tvo glede Kupskih manevara bio važan, ali ne i sveobuhvatan i obavezan za sve. Međutim, Kupski manevri nisu se, što se tiče HSS-a i seljaka Savske banovine koji su ga podupirali, pretvorili u isključivo i prvorazredno političko pitanje. Razlog tome treba tražiti prvenstveno u ekonomskoj pozadini nezadovoljstva seoskoga stanovništva Savske banovine Kupskim manevrima te u stavu HSS-a 1930-ih, koji je išao prema političkom negodovanju, ali ne i prema negaciji i rušenju Kraljevine Jugoslavije i njezinih institucija (npr. vojske). Takav blaži stav HSS-a prema Kraljevini Jugoslaviji preslikao se na stanovništvo, koje se uz ograde i nezadovoljstvo (prvenstveno ekonomsko) na kraju većinom oda-zvalo na vojnu službu tijekom Kupskih manevara.

Ukupno gledano, možemo smatrati da su Kupski manevri s društve-no-političkoga aspekta za Kraljevinu Jugoslaviju bili tek djelomično uspješni.

¹⁴⁷ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 27.116.

¹⁴⁸ BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke*, 313, 315.

¹⁴⁹ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 29.648.

¹⁵⁰ HR-HDA-145-SBODZ, kut. 520, Broj dokumenta II Pov DZ 25.597/37, Registarski broj 27.715.

Djelomičnost proizlazi iz činjenice da su vlasti osigurale potrebne uvjete za sudjelovanje lokalnoga stanovništva (npr. Savske banovine) u manevrima kao gledatelja, rezervnih vojnih obveznika i davatelja konja. Jednako tako državne i lokalne vlasti spriječile su izbijanje ozbiljnijih i širih problema i otpora u društvu Savske banovine u vezi s manevrima. Oporbeno raspoloženje i ekonomsko nezadovoljstvo dijela stanovništva te banovine nije 1937. dovelo do njegova potpunoga i otvorenoga neprijateljstva i bojkota vojske tijekom manevara. Međutim, državne i lokalne vlasti morale su te unutarnje uspjehe postići kombinacijom propagande, sile te izravnoga i neizravnoga nagovaranja lokalnoga stanovništva. Time su vlasti Kraljevine Jugoslavije glede Kupskih manevara manifestirale svoju tadašnju snagu i kontrolu nad vlastitim teritorijem i stanovništvom, ali ne i istinsku stabilnost države koja bi proizlazila iz stvarne društveno-političke potpore lokalnoga stanovništva (npr. Savske banovine) državi, njezinim institucijama i vlasti.

Međunarodni aspekt Kupskih manevara

Važnost Kupskih manevara za Kraljevinu Jugoslaviju nije se odnosila samo na unutarnje društveno-političke prilike. Njima je željela i u odnosu na inozemstvo ostaviti dojam državne te vojne snage i stabilnosti. Takav dojam mogao se pokušati ostvariti nazočnošću na Kupskim manevrima stranih vojnih izaslanika i vojnih misija kao promatrača koje su pozvale državne vlasti i vojska Kraljevine Jugoslavije. Naime, oni su se kao vojni predstavnici vlastitih država promatranjem na manevarskom prostoru tijekom manevara mogli uvjeriti u eventualne prednosti i nedostatke vojske države domaćina te o tome izvijestiti svoje vlade.

Želja državnih i vojnih vlasti Kraljevine Jugoslavije bila je da strani vojni predstavnici na Kupskim manevrima uoče samo prezentirane prednosti jugoslavenske vojske. Prema dokumentu Ministarstva unutarnjih poslova Kraljevine Jugoslavije od 4. kolovoza 1937., reprezentativni cilj Kupskih manevara bio je da se jugoslavenska vojska „... pred predstavnicima stranih vojsaka, pokaže kao moderno organizovana i opremljena vojna sila”.¹⁵¹ Prema jugoslavenskom tisku, strani vojni predstavnici na Kupskim manevrima „... imali su prilike da se uvjere o odličnoj vojnoj organizaciji Jugoslavije, kao i o odličnom kvalitetu naših vojnika, izdržljivosti i disciplini”.¹⁵²

Prisutnost stranih vojnih predstavnika kao promatrača na međuratnim vojnim manevrima nije bila neuobičajena praksa za vojsku Kraljevine SHS/Jugoslavije, ali ni za vojske u inozemstvu. Posebnost Kupskih manevara u odnosu na prethodne manevre vojske Kraljevine SHS/Jugoslavije glede njihova međunarodnoga aspekta je znatno veća zastupljenost stranih vojnih predstav-

¹⁵¹ HR-HDA-1214-VV, kut. 19, Fascikl XXVI 1937/2, III, SB POV II DZ 20.148/37, Vojni manevri jugosl. vojske, Registarski broj 22.242/37.

¹⁵² „Kupski manevri”, *Dubrovnik* (Dubrovnik), 2. 10. 1937., 2.

nika na njima. U pogledu stranih vojnih izaslanika akreditiranih u Kraljevini Jugoslaviji, na manevrima je u funkciji promatrača bilo njih 21, i to po jedan iz Njemačke, Austrije, Bugarske, Sjedinjenih Američkih Država, Finske, Grčke, Mađarske, Poljske, Rumunjske, Čehoslovačke, Turske, po troje iz Francuske i Italije te četvero iz Velike Britanije.¹⁵³

Dodatnu međunarodnu posebnost Kupskih manevara čini i prisutnost nekoliko stranih vojnih misija sastavljenih od visokih vojnih časnika država iz kojih su došli. Tu se radilo o posebnim vojnim misijama iz Čehoslovačke, Francuske, Rumunjske, Grčke, Turske i Italije, koje su uglavnom predvodili načelnici generalštabova njihovih vojski.¹⁵⁴ Tako su kao načelnici generalštaba vojne misije predvodili divizijski general Maurice Gamelin (Francuska), divizijski general Ion Sichițiu (Rumunjska), divizijski general Alexandros Papagos (Grčka), maršal Fevzi Çakmak (Turska) te armijski general Ludvík Krejčí u kombinaciji s ministrom obrane Františekom Machnikom (Čehoslovačka).¹⁵⁵ Talijansku vojnu misiju na Kupskim manevrima predvodio je zapovjednik korpusa talijanske vojske u Bologni, armijski general Amedeo Guillet.¹⁵⁶

Kod stranih vojnih misija radilo se o državama s kojima je Kraljevina Jugoslavija bila u izrazito prijateljskim odnosima ili se trudila uspostaviti takve odnose s nekima od njih. U red izrazito prijateljskih država može se svrstati Francusku, članice tzv. Male antante,¹⁵⁷ na koje se Kraljevina Jugoslavija oslanjala u vanjskoj politici glavninu međuratnoga razdoblja, te Grčku. Kao države s kojima se Kraljevina Jugoslavija tijekom 1930-ih trudila uspostaviti prijateljske odnose možemo istaknuti Tursku i Italiju. Tursku su jugoslaven-ske vlasti nastojale približiti sebi na temelju 9. veljače 1934. u Ateni potpisanog Balkanskog pakta između Grčke, Rumunjske, Kraljevine Jugoslavije i Turske

¹⁵³ HR-HDA-1214-VV, kut. 19, Fascikl XXVI 1937/2, III, SB POV II DZ 20.148/37, Vojni manevri jugosl. vojske, Nema registarskog broja.

¹⁵⁴ HR-HDA-1214-VV, kut. 19, Fascikl XXVI 1937/2, III, SB POV II DZ 20.148/37, Vojni manevri jugosl. vojske, Registarski broj 26.748/37.

¹⁵⁵ *Isto.*

¹⁵⁶ *Isto.*

¹⁵⁷ Mala antanta – vojni i politički savez nastao sklapanjem nekoliko ugovora između Čehoslovačke, Rumunjske i Kraljevine SHS/Jugoslavije tijekom 1920., 1921. te 1929. godine. Glavna svrha saveza bilo je obuzdavanje nastojanja međuratne Mađarske da vrati izgubljene dijelove svojega teritorija koje su nakon Prvoga svjetskog rata preuzele članice Male antante, a pored toga i onemogućavanje restauracije Austro-Ugarske te povratka na vlast dinastije Habsburg (npr. u Mađarskoj, Austriji). Mala antanta postala je dijelom tzv. versajškoga sustava, koji je izgrađivala Francuska da bi učvrstila i održala političko i teritorijalno stanje u Europi stvoreno nakon Prvoga svjetskog rata. Suradnja članica Male antante počinje slabjeti u drugoj polovini 1930-ih, u vrijeme uspona i jačanja ambicija Njemačke i Italije. Naime, uslijed različitih interesa, njezine članice nisu se tijekom tih godina mogle dogovoriti o svojim politikama i postupcima. Posljedica toga bila je da nisu ujedinjeno reagirale na krizne događaje poput npr. aneksije Austrije i sudetske krize 1938. godine. Njemačka okupacija preostalih dijelova neovisne Čehoslovačke početkom 1939. značila je definitivni kraj Male antante. NINČIĆ, „Mala antanta”, 233-234; „Mala antanta”, 268.

o nepovredivosti granica i jačanju sigurnosti u jugoistočnoj Europi.¹⁵⁸ Nastojanje jugoslavenske vlade Milana Stojadinovića da postigne dogovor s Kraljevini Jugoslaviji neskonom Italijom ostvareno je 25. ožujka 1937. sklapanjem u Beogradu pakta o prijateljstvu dviju država.¹⁵⁹

Opisane međunarodne okolnosti sugeriraju da je Kraljevina Jugoslavija 1937. na Kupske manevre pozvala strane vojne misije iz onih država za koje je tada smatrala da su joj prijateljske i važne. Isto tako prisutnost navedenih stranih vojnih misija i njihovih visokih vojnih dužnosnika na Kupskim manevrima sugerira važnost koju su njihove domicilne države pridavale Kraljevini Jugoslaviji i manevrima njezine vojske.

Strane vojne misije i vojni izaslanici okupljali su se uoči Kupskih manevra 1937. u Zagrebu. Dolazak stranih vojnih misija vlakom u Zagreb očekivao se tijekom 20. (talijanska vojna misija), 21. (turska, grčka, rumunjska, čehoslovačka vojna misija) te 22. rujna (francuska vojna misija).¹⁶⁰ Osim vojnih misija, u Zagreb su uoči manevra došli i strani vojni izaslanici akreditirani u Kraljevini Jugoslaviji (npr. grčki, čehoslovački, američki, britanski, bugarski, njemački, poljski, austrijski, mađarski, talijanski).¹⁶¹

Kao promatrači Kupskih manevra, strani vojni izaslanici i pripadnici stranih vojnih misija stekli su određeno mišljenje i sliku o na manevrima predstavljenoj vojsci Kraljevine Jugoslavije i njezinim vojnim sposobnostima. Njihovo nezadovoljstvo viđenim sumira britanski vojni izaslanik, pukovnik H. C. T. Strong, u izvještaju od 23. listopada 1937. za britanskoga veleposlanika (R. H. Campbell) u Kraljevini Jugoslaviji.¹⁶² Prema njegovu izvještaju, vojska Kraljevine Jugoslavije manifestirala je tijekom Kupskih manevra tehnološku zaostalost (nedostatak modernoga oružja), nemogućnost poduzimanja ozbiljnijih ofenzivnih operacija te slabost i nesposobnost višega zapovjednoga kadra.¹⁶³ Vrijednost toga izvještaja je i u tome što u njemu pukovnik Strong navodi da su sličan stav o vojnim sposobnostima vojske Kraljevine Jugoslavije tijekom manevra stekle i talijanska, čehoslovačka, grčka, turska, rumunjska i francuska vojna misija te bugarski vojni izaslanik u Beogradu.¹⁶⁴ Kao moguću lošu posljedicu takva viđenja stranih vojnih predstavnika pukovnik Strong vidi pogoršanje vanjskopolitičke situacije za Kraljevinu Jugoslaviju u smislu pada njezina prestiža u očima saveznika i balkanskih susjeda te ohrabrenja neprijateljstva Italije.¹⁶⁵

¹⁵⁸ KRIZMAN, *Vanjska politika jugoslavenske države*, 66-67.

¹⁵⁹ AVRAMOVSKI, *Balkanske zemlje i velike sile*, 261.

¹⁶⁰ HR-HDA-1214-VV, kut. 19, Fascikl XXVI 1937/2, III, SB POV II DZ 20.148/37, Vojni manevri jugosl. vojske, Nema registarskog broja.

¹⁶¹ „Srdačan doček francuskog generalissimusa generala Gamelina u Zagrebu”, *Jutarnji list*, 23. 9. 1937., 8.

¹⁶² AVRAMOVSKI, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji*, knj. 2, 595-597.

¹⁶³ *Isto*, 595-596.

¹⁶⁴ *Isto*, 596.

¹⁶⁵ *Isto*.

I drugi su strani vojni predstavnici stekli loše mišljenje o onome što su glede vojske Kraljevine Jugoslavije vidjeli na Kupskim manevrima. Njemački vojni izaslanik pukovnik Moritz von Faber du Faur, kritizirajući viđeno (npr. loš zapovjedni kadar), smatrao je da su manevri bili neuspješan jugoslaven-ski pokušaj „... uljepšavanja stvarne slike stanja u vojsci Kraljevine Jugosla-vije”.¹⁶⁶ Prema njegovoj tvrdnji, i načelnik francuskoga generalštaba general Gamelin bio je nezadovoljan viđenim, i to do te mjere da nije u potpunosti na terenu htio pratiti Kupske manevre.¹⁶⁷ Francusko nezadovoljstvo potvrđuju i riječi francuskoga vojnog izaslanika pukovnika Émilea Béthouarta, koji je nakon manevra zapisao „... da ovu vojsku (vojsku Kraljevine Jugoslavije, op. a.) ne može spasiti nikakva francuska pomoć”.¹⁶⁸ Neimenovani član francuske vojne misije po povratku u Francusku nakon Kupskih manevra izjavio je o viđenom: „Ljudski materijal dobar, sprema i naoružanje slabi.”¹⁶⁹ Pored Fran-cuza, i časnici Kraljevini Jugoslaviji savezničke Čehoslovačke bili su izrazito nezadovoljni onime što su vidjeli na Kupskim manevrima.¹⁷⁰

Prema navedenom mišljenju stranih vojnih predstavnika, možemo pretpo-staviti da Kupski manevri s međunarodnoga aspekta nisu polučili željeni uspjeh za Kraljevinu Jugoslaviju. Iako je interes međunarodne zajednice za manevre bio velik, Kraljevina Jugoslavija njima nije uspjela uvjeriti tu istu zajednicu u snagu svoje vojske, a time ni u snagu same države. Dakle, gledano s međuna-rodnoga aspekta, Kupski manevri bili su za Kraljevinu Jugoslaviju neuspjeh.

Zaključak

Kao druge moderne vojske, i jugoslavenska je tijekom međuraća održava-la vojne manevre, a među njima su najveći i najvažniji bili upravo Kupski ma-nevri iz 1937. godine. U vojnom pogledu njihovu veličinu i važnost za vojsku Kraljevine Jugoslavije potvrđuju razmjeri logističkih priprema za provedbu te broj angažiranih vojnih snaga u njima. Vojnu važnost Kupskih manevra činilo je i nastojanje jugoslavenske vojske da na njima u što boljem svjetlu pre-zentira domaćoj i stranoj javnosti posjedovanje novih jedinica te oružja i teh-nologije. U tom pogledu prvenstveno je bila riječ o prezentaciji ratnoga zra-koplovstva i motorizirane jedinice Brzi odred, formirane posebno za Kupske manevre. Osim za vojsku, ti su manevri bili važan događaj i za državne vlasti Kraljevine Jugoslavije. One su u njima vidjele priliku za pokazivanje snage i stabilnosti države na unutarnjem i vanjskom planu. Zbog toga su državne vlasti 1937. u suradnji s lokalnim vlastima Dravske i Savske banovine uložile velik trud u pripremu, osiguranje i provedbu Kupskih manevra. Svojom veli-činom i sveobuhvatnošću ti su se manevri pokazali važnima i za hrvatske ze-

¹⁶⁶ DENDA, „Jugoslovenska vojska i Treći Rajh 1933-1941.”, 335-336.

¹⁶⁷ Isto, 336.

¹⁶⁸ VINAVER, *Jugoslavija i Francuska između dva svjetska rata*, 356.

¹⁶⁹ *Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije*, 455.

¹⁷⁰ VINAVER, *Jugoslavija i Francuska između dva svjetska rata*, 356.

mlje i lokalno stanovništvo. Kao prvo, proveli su se i na dijelu hrvatskoga tla, koje je u administrativnom pogledu pripadalo Savskoj banovini. U Kupskim manevrima sudjelovale su jedinice IV. (Savska i Osječka divizijska oblast) i II. (Vrbaska divizijska oblast) armijske oblasti vojske Kraljevine Jugoslavije, koje su u vojno-administrativnom pogledu također obuhvaćale ista područja kontinentalne Hrvatske. Na taj su način na Kupskim manevrima sudjelovale i one jedinice vojske Kraljevine Jugoslavije u kojima su kao vojnici, rezervni vojni obveznici, bili i pripadnici lokalnoga stanovništva Savske banovine. Kao drugo, Kupski manevri svojom su veličinom i sveobuhvatnošću izazvali određene reakcije unutar društva u Savskoj banovini. Država je svojim propagandnim trudom nastojala izazvati pozitivne reakcije među lokalnim stanovništvom prema vojsci i Kupskim manevrima, u čemu je dijelom i uspjela. Međutim, dio lokalnoga stanovništva nije zbog određenih ekonomskih i političkih razloga bilo blagonaklon prema manevrima i potrebama vojske za njih. U tom kontekstu prvenstveno je bila riječ o nezadovoljstvu među seoskim stanovništvom, koje je činilo najveći dio stanovništva Savske banovine. Na to nezadovoljstvo nadovezalo se i određeno protumanevarsko djelovanje tadašnjih oporbenih grupa i stranaka (prije svega HSS-a) u Savskoj banovini. Svoj pogled na Kupske manevre i vojne sposobnosti vojske Kraljevine Jugoslavije pokazane na njima imale su i zainteresirane strane države. Stekle su ga na temelju izvještaja svojih vojnih izaslanika i posebnih vojnih misija u Kraljevini Jugoslaviji koji su promatrali manevre. Njihova ocjena o na manevrima prikazanim vojnim sposobnostima jugoslavenske vojske nije bila pozitivna za Kraljevinu Jugoslaviju. Na taj su način Kupski manevri za Kraljevinu Jugoslaviju i njezinu vojsku dobili i važan međunarodni aspekt. Ukupno gledano, ti su manevri bili tek djelomično uspješni za Kraljevinu Jugoslaviju, i to prvenstveno na unutarnjem planu. Sličan uspjeh na inozemnom planu za Kraljevinu Jugoslaviju potpuno je izostao. Dakle, Kraljevina Jugoslavija manevrima 1937. nije uspjela sasvim ostvariti svoj cilj, tj. dokazati domaćoj javnosti i inozemstvu snagu i sposobnost jugoslavenske vojske i države.

Arhivski izvori

HR-HDA: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb:

- fond 136-DJDŽ: Direkcija jugoslavenskih državnih željeznica.
- fond 144-SBUO: Savska banovina. Upravno odjeljenje.
- fond 145-SBODZ: Savska banovina. Odjeljak upravnog odjeljenja za državnu zaštitu.
- fond 216-MNP NDH: Ministarstvo narodne prosvjete Nezavisne Države Hrvatske.
- zbirka 890-4-PS: Personalni spisi. Serija 4. Prosvjetni djelatnici.
- zbirka 1214-VV: Vojska i vojništvo.
- zbirka 1549-ZIG NDH: Zbirka zapisa upravnih i vojnih vlasti Nezavisne Države Hrvatske i Narodnooslobodilačkog pokreta.

– fond 1561-SDS RSUP SRH: Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske.

Objavljeni izvori

GAVRILOVIĆ, Dragutin P. *Prilozi uz vojnu administraciju*. Beograd: Štamparska radionica Ministarstva vojske i mornarice, ²1937.

MATKOVIĆ, Stjepan; TROGRLIĆ, Marko, prir. *Političke bilješke Ante Trumbića 1930. – 1938.*, sv. II: 1935. – 1938. Zagreb; Split: Hrvatski institut za povijest; Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu, 2019.

PETROVIĆ, Nada, prir. *Izveštaji Ministarstva inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije za 1937. godinu*, knj. VIII. Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2013.

Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije. III redovan saziv za 1937/38 godinu, knj. III. Beograd: Štampa državne štamparije Kraljevine Jugoslavije, 1938.

Upravno, sudsko i crkveno razdjeljenje i imenik prebivališta Savske banovine po stanju od 1. maja 1937. Zagreb: Kraljevska banska uprava Savske banovine, 1937.

Uput za izvođenje nastave i vežbi u vojsci. Beograd: Štampar. radionica Ministarstva vojske i mornarice, 1926.

Zakon o ustrojstvu vojske i mornarice od 6. septembra 1929. god., sa izmenama i dopunama od 30. septembra 1931. god. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona, ²1932.

Tisak

Dubrovnik (Dubrovnik), 1937.

Hrvatski dnevnik (Zagreb), 1937.

Jutarnji list (Zagreb), 1935, 1937.

Konjički glasnik (Beograd), 1937.

Narodne novine (Zagreb), 1923, 1929.

Narodno jedinstvo (Sarajevo), 1935.

Novosti (Zagreb), 1937.

Politika (Beograd), 1929, 1935, 1937.

Ratnički glasnik: organ udruženja rezervnih oficira i ratnika (Beograd), 1929.

Ratnik (Beograd), 1937.

Slovenec (Ljubljana), 1937.

Vojni vesnik (Beograd), 1939.

Vrbaske novine (Banja Luka), 1937.

Zetski glasnik (Cetinje), 1937.

Literatura

ARALICA, Tomislav; ARALICA, Višeslav. *Hrvatski ratnici kroz stoljeća*, knj. 2: *Razdoblje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca / Jugoslavije 1918. – 1941*. Zagreb: Znanje d.d., 2006.

AVRAMOVSKI, Živko. *Balkanske zemlje i velike sile 1935-1937. Od italijanske agresije na Etiopiju do jugoslovensko-italijanskog pakta*. Beograd: Prosveta, 1968.

AVRAMOVSKI, Živko. *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji. Godišnji izvještaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938*, knj. 1: 1921-1930. Beograd; Zagreb: Arhiv Jugoslavije; Globus, 1986.

AVRAMOVSKI, Živko. *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji. Godišnji izvještaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938*, knj. 2: 1931-1938. Beograd; Zagreb: Arhiv Jugoslavije; Globus, 1986.

AVRAMOVSKI, Živko. „Ekonomski i politički ciljevi njemačkog izvoza naoružanja u balkanske zemlje uoči Drugog svjetskog rata”. *Vojnoistorijski glasnik* XXIII (1972), br. 2: 61-88.

BJELAJAC, Mile S. *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918-1941*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije; Dobra d.o.o., 2004.

BJELAJAC, Mile. *Jugoslovensko iskustvo sa multietničkom armijom 1918-1991*. Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 1999.

BJELAJAC, Mile. *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918-1921*. Beograd: Narodna knjiga, 1988.

BJELAJAC, Mile. *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca / Jugoslavije 1922-1935*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 1994.

BOBAN, Ljubo. *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941. Iz povijesti hrvatskog pitanja*, knj. 1: *Od 1928. do 1939*. Zagreb; Rijeka: Liber; Otokar Keršovani, 1974.

DENDA, Dalibor Ž. „Jugoslovenska vojska i Treći Rajh 1933-1941.” Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, 2016. National Repository of Dissertations in Serbia. Pristup ostvaren 30.12.2024. <https://www.nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/6551>.

GLIGORIJEVIĆ, Dobrovoje; VRTAČNIK, Josip; LOVRIĆ, Mića; VUJČIĆ, Ljubomir; ILIĆ, Predrag; KONVALINKA, Sava. „Manevri”. U: *Vojna enciklopedija*, sv. 5. Beograd: Izdanje redakcije Vojne enciklopedije, 1973, 262-271.

GRGIĆ, Stipica. *Između režimske ideologije i potreba građana: Savska banovina 1929-1939*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu; Fakultet hrvatskih studija, 2020.

HORVAT, Rudolf. *Hrvatska na mučilištu*. Zagreb: Školska knjiga, 1992.

JOVANIĆ, Đoko. „Cilj i značaj septembarskog manevra Jugoslovenske narodne armije”. *Vojno delo* VI (1954), br. 2: 1-4.

KARAULA, Željko. *Mačekova vojska. Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*. Zagreb: Despot Infinitus, 2015.

KOCJANČIĆ, Klemen. „Jugoslovanski vojaški manevri ob Kolpi leta 1937.” *Vojnogodovinski zbornik* 53 (2022): 137-139.

KRIZMAN, Bogdan. *Vanjska politika jugoslavenske države 1918-1941*. Zagreb: Školska knjiga, 1975.

„Mala antanta”. U: *Hrvatska enciklopedija*, sv. 1. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, 1999, 268.

MATKOVIĆ, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije (1918 – 1991 – 2003)*. Zagreb: Naklada P.I.P. Pavičić, 2003.

MILETIĆ, Marko B. *Banovina Hrvatska i Dravska banovina u Travanjskom ratu 1941*. Zagreb: Despot Infinitus, 2023.

NINČIĆ, Đuro. „Mala antanta”. U: *Vojna enciklopedija*, sv. 5. Beograd: Izdanje redakcije Vojne enciklopedije, 1971, 233-234.

PRICA, Stevan. „Oklopne jedinice”. U: *Vojna enciklopedija*, sv. 6. Beograd: Izdanje redakcije Vojne enciklopedije, 1973, 323.

SIMIĆ, Bojan. *Propaganda Milana Stojadinovića*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2007.

ŠOGOROVIĆ, Spasoje; VUJČIĆ, Ljubo. „Organizacija priprema za manevar”. *Vojno delo* VI (1954), br. 2: 12-22.

TERZIĆ, Velimir, ur. *Drugi svetski rat (pregled ratnih operacija)*, knj. I: *Događaji od početka rata do juna 1941*. Beograd: Vojni istoriski institut Jugoslovenske narodne armije, 1957.

VINAVER, Vuk. *Jugoslavija i Francuska između dva svetska rata*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1985.

VUJČIĆ, Ljubo. „Regulisanje borbenih dejstava na ratnim igrama i manevrima”. *Vojno delo* VI (1954), br. 8: 26-33.

VUKOVIĆ, Ljubo. „Neka iskustva iz organizacije i izvođenja manevra”. *Vojno delo* II (1950), br. 1: 35-46.

SUMMARY

The Kupa Manoeuvres of the Army of the Kingdom of Yugoslavia in 1937.

Every army aims to demonstrate, both domestically and internationally, that it is well led and equipped, and capable of defending its country. Military manoeuvres are an effective means for a country's army to demonstrate its capabilities in peacetime. The same can be said for the Kingdom of Yugoslavia and its army during the interwar period (1918–1939). During that period the Yugoslav army performed military manoeuvres of different scales and levels of importance. The Kupa manoeuvres in 1937 were the the Yugoslav army's key exercises during the interwar years. They took place on Croatian and Slovenian soil, which heightens their interest to Croatian and Slovenian interwar historiography. The aim of this paper is to describe how the Kupa manoeuvres were organized and implemented by the army and the state authorities of the Kingdom of Yugoslavia. In addition, the ambition is to explain the importance of the Kupa manoeuvres for the Kingdom of Yugoslavia and its army at that time. For this purpose, the domestic and international aspects of the Kupa manoeuvres are addressed. The ultimate aim is to shed new light on the military history of the Yugoslav army and on the presence of that army on Croatian soil during the interwar period.

Keywords: Kingdom of Yugoslavia; Yugoslav army; military manoeuvres; military missions; Savska banovina; Croatian Peasant Party